

ISTORIJOS ŠALTINIŲ TYRIMAI

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

VILNIAUS UNIVERSITETAS

ISTORIJOS ŠALTINIŲ TYRIMAI

Sudarė

Darius Antanavičius

Darius Baronas

1

VILNIUS 2008

UDK 930.2(093)
Is81

Redaktorių kolegija:

Darius Antanavičius
(Lietuvos istorijos institutas)

Darius Baronas
(Lietuvos istorijos institutas)

Zenonas Butkus
(Vilniaus universitetas)

Artūras Dubonis (pirmininkas)
(Lietuvos istorijos institutas)

Mathias Niendorf
(Kylio universitetas)

Rimvydas Petrauskas
(Vilniaus universitetas)

Irena Valikonytė
(Vilniaus universitetas)

Redkolegijos adresas:

Lietuvos istorijos institutas,
Kražių 5, LT-01108 Vilnius, Lietuva
el. p. dubonis@istorija.lt

TURINYS

Pratarmė	7
----------------	---

Straipsniai ir studijos

Artūras Dubonis

Dvylika Traidenio valdymo metų: Haličo-Voluinės metraščio lietuviškųjų žinių informatyvumo klausimu	11
Twelve Years of Traidenis' Rule (About the Data on Lithuania in the Halych-Volhynian Chronicle). <i>Summary</i>	24

Darius Baronas

Pilėnai ir Margiris: faktai ir fikcijos	27
Pilėnai Castle and Duke Margiris in 1336: Facts and Fiction. <i>Summary</i>	64

Stephen C. Rowell

Ne visai primintinos kautynės: ką byloja šaltiniai apie 1399 m. mūšį ties Vorsklos upe?	67
An Almost Forgotten Conflict: What do the Sources Reveal of the Battle of Vorskla, 1399? <i>Summary</i>	89

Rimvydas Petrauskas

Riteriai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XIV a. pabaigoje–XVI a. pradžioje	91
The Knights in the Grand Duchy of Lithuania Between the Late Fourteenth and Early Sixteenth Centuries. <i>Summary</i>	112

Eugenijus Saviščevas

Suvaldyti chaosą: bandymas naujai tirti Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kazimiero suteikčių knygą	115
Ordering Chaos: An Attempt to Research Anew the Cartulary (księga danin) of Grand Duke Casimir of Lithuania. <i>Summary</i>	173

Laimontas Karalius

Lietuvos Metrikos <i>knygų</i> vaidmuo Aleksandro Jogailaičio kanceliarijoje (problemos aktualumas ir tyrimo perspektyvos)	175
The Role of the Books of the Lithuanian Metrica in the Chancery of Grand Duke Alexander (1492–1506) (Relevance of the Issue and Research Prospects) <i>Summary</i>	215

<i>Raimonda Ragauskienė</i> Galimybės klastoti bajorijos dokumentus Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVI a.	219
Possibilities of Forgery of Gentry Documents in the Grand Duchy of Lithuania in the Sixteenth Century. <i>Summary</i>	248
<i>Jonas Drungilas</i> Jono Gruževskio archyvo registras (XVI a. pab.–XVII a. pr.)	251
Register of Jonas Gruževskis' Archive (Late-Sixteenth – Early-Seventeenth Centuries). <i>Summary</i>	265
<i>Stanislovas Pamerneckis</i> Lietuvos dvarų ūkinė dokumentacija: pajamų-išlaidų knygos XIX a. pirmojoje pusėje (Adutiškio dvaro archyvo pagrindu)	267
Economic Documentation of Lithuanian Estates: Early Nineteenth-Century Ledgers as Exemplified by the Holdings of the Archive of Adutiškis Estate. <i>Summary</i>	297
<i>Diskusija</i>	
<i>Algirdas Baliulis</i> . Lietuvos istorijos šaltinių, rašytų kirilica, kai kurios skelbimo problemos	299
Some Problems of the Publication of Lithuanian Historical Sources in the Cyrillic Script. <i>Summary</i>	314
<i>Šaltinio publikacija</i>	
Vilniaus vyskupo koadjutoriaus Jurgio Radvilos 1575 m. liepos 4 d. informacinis procesas (<i>parengė Darius Antanavičius</i>)	315
Processus Informativus of 4 July 1575 on Coadjutor Bishop Jurgis Radvilas of Vilnius (Edited by Darius Antanavičius). <i>Summary</i>	344
<i>Recenzijos, Anotacijos</i>	
<i>О. Купчинський. Акти та документи Галицько-Волинського князівства XIII – першої половини XIV століть / Дослідження. Тексти. Львів, 2004, pp. 1282, [4]. 500 egz., 42 il. ISBN 966-7155-85-4 – (Artūras Dubonis)</i>	345
<i>Mindaugas Paknys. Vilniaus miestas ir miestiečiai 1636 m.: namai, gyventojai, svečiai, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2006, 318 p. ISBN 9955-624-71-X – (Darius Baronas)</i>	346
Apie autorius	349
Autoriams	351
Guide for Authors	355

GALIMYBĖS KLASTOTI BAJORIJOS DOKUMENTUS LIETUVOS DIDŽIOJOJE KUNIGAIKŠTYSTĖJE XVI A.

Raimonda Ragauskienė

Įvadas

Istorinis pažinimas nesuprantamas be to, kas sudaro jo pagrindą ir šerdį, – be patikimų faktų, gaunamų iš istorinių, pirmiausia rašytinių, šaltinių. Pagalbinės istorijos disciplinos – diplomatikos – prolegomenuose neginčijamai pripažįstama, kad greta autentiško dokumento svarbią specifinę istorinio šaltinio reikšmę turi falsifikatai (klastotės)¹. Į juos žiūrima kaip į vieną iš tekstinės produkcijos dalių². Gana problemiškas yra falsifikato apibrėžimas³. Sutartinai konstatuojama, jog jis neturi originaliam dokumentui būdingų bruožų, juo siekiama klaidinti. Tačiau norint falsifikatą paaiškinti per jo priešpriešą – autentišką dokumentą, – matyti, kad jo apibūdinimas pernelyg supaprastintas. Išskiriami trys dokumento teksto autentiškumo tipai: diplomatinis (originalas), juridinis (visų akto patvirtinimo taisyklių laikymasis) ir istorinis (patikimumas, neprieštaravimas kitiems žinomiems istorijos faktams)⁴.

Apibūdinant falsifikatą ir autentišką dokumentą, ypatingi atvejai, kurių neįmanoma griežtai apibrėžti, savotiški tarpiniai variantai detaliau neapibūdinami, jie daugiau priešinami, negu lyginami. Juk kai kurie dokumentai buvo rašomi neturint aiškaus siekio klastoti, būdavo suklystama ir netyčia. O originaliame dokumente galėjo būti nurodomos netikslios aplinkybės, nuslepama tiesa. Dokumento turinio klaidos, kad ir netyčinės, apgaulės, melo elementai yra problemiški dalykai tiriant klastotes. Linkstama tokius dokumentus taip pat laikyti falsifikatais, išskirti juos į atskirą korupcinių ar

¹ Šiame straipsnyje dvi „falsifikato“ ir „klastotės“ sąvokos vartojamos kaip sinonimai.

² N. Groom, rec.: Alfred Hiatt, „The making of Medieval Forgeries: False Documents in Fifteenth-Century England“, *American Historical Review*, t. 110, nr. 2, 2005, April, p. 435.

³ Apie falsifikato terminų diplomatikoje įvairovę žr. L. Karalius, „Kauno muitinės rejestro atmintinė. Falsifikatas Lietuvos Metrikoje (XV–XVI amžių sandūra)“, *Kauno istorijos metraštis*, t. 6, Kaunas, 2005, p. 10–12.

⁴ *Vocabulaire international de la diplomatie*, ed. M. Milagros Carcel Orti, Valencia, 1994, p. 41.

apgaulės būdu atsiradusių falsifikatų grupę⁵. Kartu perspėjama dėl pavojaus juos vienareikšmiškai atmesti, kai su klastote atmetama ir dalis tiesos: „kas atrodo neginčijama klastotė, iš tiesų galėjo būti paprasčiausias tiesos atnaujinimas ar perrašymas“⁶. Gal todėl per pastaruosius pusantro dešimtmečio moksliniame diskurse ypač pagausėjo tyrimų, nagrinėjančių tai, ką galima vadinti klastočių teorija: dėmesys daugiau koncentruojamas ne į konkrečių dokumentų falsifikatų išaiškinimą, bet į klastojimo praktiką⁷.

Vis dėlto, nors svarbu atskleisti, kaip funkcionavo klastotės, jos – neatsiejama LDK rašto kultūros dalis – dar menkai tyrinėtos. Falsifikatų problemoms skirtų studijų kontekste ryškesnę vietą užima viduramžių – konkrečių XIV–XV a. lietuviškų klastočių tyrimai⁸. O XVI a. dokumentų klastočių tema istoriografijoje veik ištiesai siejama su Teodoro Narbuto vardu⁹. Dar tik pradedama išsamiau diplomatiškai analizuoti konkrečius XVI a. falsifikuotus dokumentus. Rimčiau nagrinėtas XVI a. pradžios Kauno muitinės rejestras, 1551 m. privilegija Radvilų giminei dėl teisės saugoti Lietuvos valstybės archyvą ir 1569 m. privilegija Tiškevičių giminei¹⁰.

⁵ A. de Boiard siūlyta klasifikacija nurodoma pagal: L. Karalius, *op. cit.*, p. 15.

⁶ Alfred Hiatt, „The making of Medieval Forgeries“, p. 5. Cit. pagal: N. Groom, *op. cit.*, p. 435.

⁷ A. Grafton, *Forgers and Critics: Creativity and Duplicity in Western Scholarship*, Princeton University Press, 1990; K. W. Rendell, *Forging History. The Detection of Fake Letters and Documents*, Norman and London, 1994; N. Groom, *The Forger's Shadow: How Forgery Changed the Course of Literature*, Picador, 2002.

⁸ Donacinių Mindaugo dokumentų Livonijos ordinui tikrumo klausimo problematika ir istoriografija aptarta: E. Gudavičius, *Mindaugas*, Vilnius, 1998, p. 85; Dėl Gedimino laiškų autentiškumo naujausia nuomonė išdėstyta: *Chartularium Lithuaniae res gestas magni ducis Gedeminne illustrans. Gedimino laišškai*, tekstus, vertimus bei komentarus parengė S. C. Rowell, Vilnius, 2003, p. 46–49; 1408 m. Vytauto privilegijos Kauno miestui falsifikacijos klausimo apibendrinimas bei literatūra aptarti: Z. Kiaupa, „Pirmosios Kauno miesto privilegijos“, *Lietuvos miestų istorijos šaltiniai*, Vilnius, 1992, p. 6–33; paskelbtas Vytauto laikų privilegijų rinkinys, pažymint įtariamus esant klastotus dokumentus ir tai patvirtinančią literatūrą: *Vitoldiana. Codex privilegiorum Vitoldi magni ducis Lithuaniae 1386–1430*, zedr. J. Ochmański, Warszawa–Poznań, 1986; 1412 m. Vytauto privilegijos autentiškumo problema nagrinėta: R. Ragauskienė, „Tegyvuojia Teodoras Narbutas ir tepralaimi Ignas Jonynas? Vienos Lietuvos Metrikos žinutės apie Vytauto Didžiojo šeimyną interpretacija“, *Naujasis Židinys-Aidai*, nr. 7–8, 2002, p. 403–411; D. Antanavičius, „1380 ir 1412 m. Vytauto falsifikatų Bresto dvasininkams genezė“, *Lietuvos istorijos metraštis. 2003 metai, I*, Vilnius, 2004, p. 41–70.

⁹ K. Chodynicki, „Ze studjów nad dziejopisarstwem rusko-litewskim. T. z. rękopis Raudański“, *Ateneum Wileńskie*, t. 3, sąs. 10–11, Wilno, 1926, p. 387–401; R. Jasas, „Kronika ir jos kilmė“, *Lietuvos metraštis. Bychovco kronika*, Vilnius, 1971, p. 8–38; A. Dubonis, „Rivijaus kronikos byla“, *Lituanistica*, nr. 4, 1997, p. 3–12. Minėtuose darbuose pateikiama ankstesnė klausimo literatūra.

¹⁰ T. Zielińska, „Archiwa różnych linii rodu Radziwiłłów w polskich zbiorach publicznych“, *Miscellanea Historico-Archivistica*, t. 7, Warszawa, 1997, p. 122; W. Mikulski, „Dokumenty z archiwum Wielkiego Księstwa Litewskiego w archiwum Warszawskim Radziwiłłów“, ten pat, p. 72; T. Wasilewski, „W sprawie autentyczności przywileju Zygmunta Augusta dla Tyszkiewiczów (1569)“, *Studia Źródłoznawcze*, t. 8, Warszawa–Poznań, 1963, p. 149–151; L. Karalius, *op. cit.*, p. 10–12. Į šį sąrašą neįtraukti XVI a. LDK dokumentų publikuotojų pastebėti ir nurodyti aktų falsifikavimo atvejai.

Falsifikatų tyrimams taip pat svarbios LDK kanceliarijai skirtos studijos. Pakankamai neblogai ištirta Aleksandro Jogailaičio ir Žygimanto Senojo laikų kanceliarijos struktūra, jos darbuotojų pareigybinės funkcijos, domėtasi raštininkų ir sekretorių personalijomis, kanceliarijos diplomatika¹¹. Pasištūmėta tiriant formuliarių naudojimo klausimą¹². Dar nėra kompleksinių ir išsamių socialinių, archyvinių ir diplomatinių Žygimanto Augusto kanceliarijos instituto tyrimų¹³. Paskelbtas svarbiausių kanceliarijos pareigūnų (kanclerių, raštininkų ir djakų) sąrašas, tačiau neišaiškinta jų veikla, nedaug žinoma apie techninius Lietuvos Metrikos formavimosi aspektus ir kitas su kanceliarija susijusias problemas¹⁴. Pradėti tirti šio valdovo kanceliarijos dokumentų klasifikavimo, registravimo būdų, diplomatikos klausimai¹⁵. LDK kanceliarijos vėlesnio laikotarpio veiklos studijų praktiškai nėra.

Šiame straipsnyje siekiama aptarti bendrą XVI a. LDK bajorijos dokumentų klasišką vaizdą. Čia nebus griebiamasi diplomatikos kritikos ir konkrečių falsifikatų išaiškinimo, o bus mėginama atskleisti galimybes klastoti dokumentus. Straipsnyje remiamasi ne konkrečiais falsifikavimo intenciją turinčiais XVI a. dokumentais, bet amžininkų pateiktomis duomenimis apie jų pastebėtas ir užfiksuotas klastotes, išaiškėjusias praktiškai jomis naudojantis. Todėl pagrindinis tyrimo šaltinis – Lietuvos Metrikos teismų knygų ir XVI a. pabaigos pavietų teismų knygų medžiaga.

Pvz., Lietuvos Metrikos 9-oje knygoje publikuojamas 1513 m. raštas M. Ožechovskiui dėl dvarelių Naugarduko vaivadijoje. Parengėjas nustatė, kad šis dokumentas yra XVII a. klastotė. Žr. *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 9 (1511–1518). Užrašymų knyga 9*, parengė K. Pietkiewicz, Vilnius, 2003, p. 90.

¹¹ M. Любавский, *Литовско-русский сейм*, Москва, 1900, p. 386–393; K. Jablonskis, „Lietuvos rusiškųjų aktų diplomatika“, *Istorija ir jos šaltiniai*, Vilnius, 1979, p. 219–298; J. Bardach, „O praktyce kancelarii litewskiej za Zygmunta I Starego“, *Studia z ustroju i prawa Wielkiego Księstwa Litewskiego, XIV–XVII w.*, Warszawa–Białystok, 1970, p. 351–378; R. Brazauskaitė, A. Bumblauskas, „Raštininkai Lietuvos feodalinės visuomenės socialinėje struktūroje (XVI a.)“, *Jaunųjų istorikų darbai*, t. 5, 1984, p. 121–125; K. Pietkiewicz, *Wielkie Księstwo Litewskie pod rządami Aleksandra Jagiellończyka. Studia nad dziejami państwa i społeczeństwa na przelomie XV i XVI wieku*, Poznań, 1995; A. Груша, „Службовы склад і структура канцелярыі Вялікага Княства Літоўскага 40-х гадоў XV – першай паловы XVI ст.“, *Metriciana*, t. 1, 2001, p. 11–46; A. Dubonis, „Raštininkas“, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra. Tyrinėjimai ir vaizdai*, sudarė V. Ališauskas, L. Jovaiša ir kt., Vilnius, 2001, p. 574–588.

¹² K. Jablonskis, *op. cit.*, p. 280; E. Gudavičius, *Lietuvos akto promulgacijos kelias: nuo Vytauto kanceliarijos iki Lietuvos Metrikos*, Vilnius, 2006, p. 55, 65.

¹³ Analogiškų tyrimų reikalinga ne tik LDK, bet ir Lenkijos karališkoji kanceliarija. Žr. W. Krawczuk, *Metrykanci koronni. Rozwój registratury centralnej od XVI do XVIII wieku*, Kraków, 2002, p. 15.

¹⁴ A. Rachuba, „Kancelarie pieczętarzy WKL w latach 1569–1765“, *Lietuvos Metrika. 1991–1996 metų tyrinėjimai*, Vilnius, 1998, p. 256–271; *Urzednicy centralni i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVIII wieku*, opr. H. Lulewicz, A. Rachuba, (*Urzednicy dawnej Rzeczypospolitej XII–XVIII wieku*, t. 11), Kórnik, 1994.

¹⁵ Kol kas svariausias šiuo požiūriu pastabos išsakytos Lietuvos Metrikos teismų knygų leidėjų publikacijų įvaduose. Žr. *Lietuvos Metrika (1528–1547), 6-oji Teismų bylų knyga* ir kt. teismų knygų publikacijų įvadás.

Turimų duomenų gausa priklauso nuo laikotarpio. Didėjant rašto reikšmei, nuo XVI a. vidurio gausėja medžiagos¹⁶. Pasitvirtina Europos šalių patirtis: vėlyvaisiais viduramžiais išaugo rašytinių dokumentų kaip teisinių įrodymų vaidmuo, ir tai skatino falsifikuoti ir dokumentus¹⁷. Todėl straipsnyje pasirinktas iš esmės dviejų valdovų – daugiau viduramžiškos visuomenės bruožų turinčio Žygimanto Senojo ir naujųjų modernųjų laikų pradžios atstovo – Žygimanto Augusto – valdymo laikotarpiai. Bandoma atsekti, kokia apskritai buvo LDK kanceliarijos ir privačių raštinių situacija, kokius požymius patys bajorai traktavo kaip dokumentų klastojimo įrodymą, kaip jie buvo nustatomi, kas inicijuodavo padirbinėjimą, koks likimas išstikdavo klastotes, kokie dokumentai klastoti ir pan. klausimai. Praktiškai tai yra tas pat, kas šiandien yra kriminalinės dokumentotyros objektas¹⁸.

Specifinio šaltinio naudojimas iškelia bent dvi svarstytinias problemas. Jau ne kartą buvo kalbėta apie minėtos medžiagos informacijos spragas. Ne išimtis, o veikiausiai taisyklė – bylos dėl dokumentų falsifikavimo. Visos šios bylos būdavo gana sudėtingos, kitaip negu kitos, jos nesibaigdavo per vieną nagrinėjimą. Trūkstant šaltinių, išliko palyginti nedaug dėl klastočių keltų bylų, kuriose priimti galutiniai sprendimai. Gausiau yra medžiagos apie pradėtą procesą, įtarimus ar kaltinimus klastojimu, padirbtų dokumentų naudojimą, bet neturima galutinio rezultato – sprendimų, kuriais klastotės pripažįstamos ar kuriais nulemiamas klastotojų likimas. Perfrazuojant Haydeno White'o mintį dėl istorinio veikalo konstravimo, galima teigti, kad XVI a. bylos dėl bajorų dokumentų falsifikavimo labiau primena kronikas, „kurios, griežtai kalbant, būna neužbaigtos, [...] jos tiesiog prasideda, kai metraštiniškai ima užrašinėti įvykius“, ir neatkuria įvykių grandinės nuo socialinių ir kultūrinių procesų pradžios iki jų pabaigos¹⁹. Taigi, tai nėra gerai ir iki galo – su pradžia, viduriu ir pabaiga – sukonstruotų pasakojimų rinkinys, o dažniausiai tik padrika teisminių ginčų medžiaga.

Be to, kaip minėta, analizuojamų šaltinių pagrindas – amžininkų pateikti duomenys. Ar visuomet galima jais besąlygiškai pasitikėti? Ar nebuvo bandoma, bent kartais, prisidengti falsifikacijų išskėlimu, apkaltinti apgavyste ir melu siekiant kitos naudos: atitolinti teismo procesą, laimėti laiko? Anot Natalie Zemon Davis, nagrinėjusios XVI a. Prancūzijos malonės prašymus, archyvinėje dokumentikoje slypi ne-

¹⁶ R. Ragauskienė, „Bajorijos archyvų gaisrai XVI a. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje“, *Lituanistica*, nr. 1, 2007, p. 2–4.

¹⁷ R. Nigel, „Forgery and the Rise of the London Scriveners Company“, *Fakes and Frauds: Varieties of Deception in Print and Manuscript*, ed. R. Myers, M. Harris, Winchester, Detroit, 1989, p. 99–108.

¹⁸ Žr. E. Kurapka, H. Malevski, E. Palskys, S. Kuklianskis, *Kriminalistikos technikos pagrindai*, Vilnius, 1998.

¹⁹ H. White, *Metaistorija. Istorinė vaizduotė XIX amžiaus Europoje*, Vilnius, 2003, p. 8–9.

mažai prasimanymų²⁰. Tiesa, ši autorė nagrinėjo suliteratūrintą medžiagą. O bylos dėl XVI a. LDK bajorų kurtų falsifikatų teisiškai labiau apibrėžtos. Bet ir šiuose amžininkų pateikiamuose pasakojimuose apie bylas gali glūdėti, viena vertus, naraicinė apgaulė, kita vertus – jau minėti apsimestiniai, nepagrįsti kaltinimai. Dėl šių šaltinių ypatybių gauti rezultatai būna daugiau apibendrinamojo pobūdžio ir atskleidžia tik tam tikras tendencijas²¹.

Dokumentų klastotės šiame straipsnyje traktuojamos pirmiausia taip, kaip jas suprato ir traktavo XVI a. LDK bajorija, taip, kokią jų sampratą apibrėžė Lietuvos Statutai. Prie tokių dokumentų priskiriami interpoliacijos būdu (iš dalies) suklastoti raštai. Klastojant šiuo būdu, į originalų dokumentą įrašoma netikrų duomenų, keičiami jo fragmentai, ištaisomi įrašai ir kt. Lietuvos teisė suklastotais laikė ir apgaulės būdu (korupciniai bei koliziniai raštai), per prievartą priimtus raštus. Bajorai taip pat siekė anuliuoti ir ignoravo neteisingai surašytus dokumentus ar tuos, kuriuose pasitaikė netyčinių klaidų. Visi jie įtraukti į nagrinėjamų dokumentų sąrašą.

Galimybės klastoti bajorijos dokumentus 1506–1548 m.

Galimybės klastoti Žygimanto Senojo kanceliarijoje. *Kanceliarijos darbo trūkumai: bendrosios tendencijos*. Žygimanto Senojo kanceliarijos darbo praktika istoriografijoje vertinama kaip sparčiai tobulėjusi, tačiau kartu pabrėžiama čia vyravus didelę netvarką: XVI a. antrajame dešimtmetyje šioje institucijoje netgi kilo krizė dėl be valdovo žinios išduotų raštų. Nauja Lietuvos Metrikos medžiaga patvirtina teiginius, kad klastočių išdavimas Žygimanto Senojo kanceliarijoje nebuvo atsitiktinis reiškinys. Atvirkščiai, ne vienas ir ne du, bet keliasdešimt žinomų tokių atvejų leidžia teigti čia vyravus netikusio darbo praktiką. Tam tikros bendros aplinkybės sudarė sąlygas rasti tokiems dokumentams.

Pirmiausia tai npreciziška, ypač Žygimanto Senojo valdymo pirmoje pusėje, kanceliarijos veikla, LDK kanclerių neveiklumas dėl šios institucijos, menkas kontrolės lygis bei palyginti retas valdovo rezidavimas LDK²². Kitaip negu Karūnoje²³, kanclerystė LDK Žygimanto Senojo laikais buvo daugiau politinis institutas, jai vadovavo asmuo, ėjęs dar ir Vilniaus vaivados pareigas bei neturintis darbo kancelia-

²⁰ N. Z. Davis, *Fiction in the Archives. Pardon Tales and Their Tellers in Sixteenth Century France*, Stanford, 1987, p. 2–3.

²¹ Naujųjų laikų dokumentų reprezentatyvumo problema plačiau spręsta: W. Chorążyczewski, „Nowożytny dokument królewski. Możliwości badawcze“, *Polska kancelaria królewska czasów nowożytnych między władzą a społeczeństwem*, red. W. Chorążyczewski, W. Krawczuk, Toruń, 2003, p. 45.

²² A. Gąsiorowski, „Itineraria dwu ostatnich Jagiellonów“, *Studia Historyczne*, t. 16, sąs. 2, 1973, p. 250–252.

²³ W. Chorążyczewski, „Próba rekonstrukcji organizacji polskiej kancelarii królewskiej w I połowie XVI wieku“, *Polska kancelaria królewska czasów nowożytnych między władzą a społeczeństwem*, red. W. Chorążyczewski, W. Krawczuk, Kraków, 2006, p. 18.

rijoje patirties. Priklausymas Ponų Tarybai, visos valstybės reikalų tvarkymas beveik iš viso neleido dalyvauti kanceliarijos darbe. Aktyvia veikla šioje institucijoje nepasižymėjo nei Mikalojus Radvila, kancleris iki 1510 m., nei jo bendravardis sūnus, šias pareigas ėjęs iki 1522 m. Vienintelis iš to laikotarpio kanceliarijos vadovų – Albertas Goštautas (1522–1539 m.) ėmėsi reglamentuoti ir reorganizuoti šios institucijos darbą. Tačiau ir jo veikla nebuvo nuolatinė, valdovui išvykus iš LDK, jis daugiau rūpinosi valstybės, o ne kanceliarijos reikalais²⁴.

Kadangi valdovas ilgai būdavo Karūnoje, jis negalėdavo ne tik tinkamai peržiūrėti ankstesnę su byla susijusią dokumentaciją, bet tai ne kartą buvo ir priežastis priimti priešingą Ponų Tarybos nutarimui sprendimą. Reziduodamas Lenkijoje, jis paprasčiausiai nežinojo ir nelabai domėjosi jau priimtais Ponų Tarybos sprendimais privačiose bajorų bylose. Be valdovo rezidavimo Karūnoje, buvo dar viena aplinkybė rastis kanceliarijos klastotėms: lotyniško ir rusėniško raidyno raštininkų veikla. Tad kai kada viena besibylinėjanti šalis gaudavo lotynišką raštą, o jos priešininkai iš kitų raštininkų išsirūpindavo jam priešingą rusėnišką raštą²⁵. Tokių aplinkybių sutapimą gerai parodo Vilniaus tarėjo Michailo Matvejevičiaus byla.

1527 m. atvykęs pas valdovą į Gdanską, tarėjas skundė dvarionį Semioną Žabą, kad šis Vilniaus rotušėje neteislingai jį apkaltinęs negražinus skolos ir tuo pakenkęs jo prekybai. Žygimantas Senasis skyrė 100 rublių laidą ir liepė S. Žabai minėtus kaltinimus paneigti arba pagrįsti. Dvarionis, savo ruožtu nuvykęs pas valdovą į Karūną, nuslėpė tiesą ir nieko nebepranešė apie šią bylą, tarsi ji jau būtų išspręsta. Tačiau grįžęs į Vilnių, atsiėmė laidą, įsibrovė į tarėjo namus, sumušė jo motiną, atėmė kai kuriuos daiktus. Jis taip pat pareiškė, kad valdovo raštas Michailui buvo klaidingai surašytas ir neva išduotas ne kanceliarijoje. Kai žinia apie įvykius pasiekė Žygimantą Senąjį, jis liepė peržiūrėti kanceliarijos knygas ir sutikrinti išduotus raštus. Išaiškėjus, kad tarėjas buvo teisus, jam buvo atlyginta žala ir priimtas sprendimas dėl S. Žabos²⁶. Kaip matyti, teisingas sprendimas vėlavo, operatyviai išaiškinti sutrukdė kaip tik tai, kad valdovo nebuvo vietoje, jis neišigilino į reikalo esmę.

Klastočių grupės. Kodėl buvo klastojami valdovo kanceliarijos išduodami dokumentai, kokio masto buvo falsifikavimas, kokia buvo klastočių išaiškinimo tvarka, lėmė įvairios priežastys. Išskirtini bent trys kanceliarijos išduotų dokumentų, klastojusių tiesą ir turėjusių falsifikavimo požymių tipai: korupciniai, koliziniai bei netyčinės klastotės, arba dokumentai, kuriuose būta raštininkų neapdairumo klaidų.

Korupcinės klastotės atsirado iš esmės dėl kanceliarijos darbuotojų, ypač raštininkų, piktnaudžiavimo, kompetencijos viršijimo. Nors jie raštus privalėjo išduoti tik

²⁴ А. Груша, *op. cit.*, p. 28.

²⁵ J. Bardach, *op. cit.*, p. 356.

²⁶ Lietuvos Metrika, Российский государственный архив древних актов, f. 389, ap. 1, d. 1–2 [toliau – LM; naudotasi LVIA saugomais mikrofilmais], kn. 14, l. 62v–63v.

su valdovo ar kanclerio žinia, neretai elgėsi savavališkai, ir bajorai gaudavo tiesos neatitinkančius dokumentus. Nemažą tokios veiklos mastą atskleidė LDK kanclerio A. Goštauto iniciatyva 1522–1525 m. atlikta kanceliarijos revizija. Tuomet buvo išaiškinta daug „be valdovo valios ir nurodymo“ raštininkų išduotų dokumentų, kuriais remdamiesi kai kurie asmenys neteisėtai tapo valdų ir žmonių savininkais. Šitaip praturtėję bajorai turėjo atsisakyti turto, o dokumentus išdavę raštininkai neteko pareigų²⁷.

Raštininkų piktnaudžiavimą pareigomis bei už tai taikytas sankcijas rodo gerai žinoma lotyniško raštininko Povilo Naruševičiaus istorija. Šis mokesčius už dokumentų išdavimą ne atiduodavo tiesiai į kanceliariją, o pasilikdavo sau. 1524 m. kilo konfliktas su A. Goštautu, kai P. Naruševičius pasisavino pinigus už išduotą valdos įkeitimo dokumentą Palenkės vaivada Jonui Kostevičiui. Jam buvo įsakyta arba gražinti privilegiją, arba sumokėti pinigus į kanceliariją. Be to, P. Naruševičius buvo laikinai pašalintas iš raštinės, sugrįžo į ją tik 1532 m.²⁸

Palankią terpę raštininkų korupcijai kūrė ir žemas dokumentų rengimo technologijos lygis, tiksliau, tam tikros rūšies blankų – mamranų – funkcionavimas. Žygimanto Senojo laikais įsigali vėliau itin paplitusi praktika išduoti kanceliarijos reikmėms tik valdovo pasirašytus, neužpildytus tuščius dokumentus. Juos surašydavo vėliau, prireikus. Tokių raštų buvo nemažai, pavyzdžiui, 1510 m. sausį iš Krokuvos valdovas nusiuntė net 104 kvitus-mamranas Vilniaus pilininkui Zankai Ivanovičiui per jo tarną Klimčą²⁹.

Vieną didžiausių Žygimanto Senojo laikų LDK kanceliarijos klastočių grupę sudarė kolizinės klastotės. Tai kanceliarijos išduoti prieštaringi dokumentai, paremti raštų prašytojų apgaule. Svarbiausia jų atsiradimo priežastis – tai informacijos netikrinimas, nežinojimas, kokia padėtis vietoje. Pakako rašto gavėjo liudijimų – juos kanceliarija noriai pripažindavo. Nesivarginta patikrinti, ar suinteresuotos šalies argumentai objektyvūs, ar nenutylima tiesa ir atskleista reali padėtis. Be abejo, rimtesnei priežiūrai objektyviai trukdė dar neišplėtotas biurokratinis aparatas, kartais iš tiesų nebuvo jokių galimybių patikrinti, nebent byla lietė valdovo ar jo šeimos interesus. 1537 m. sausį Žygimantui Augustui pasiskundus Vilniaus kaštelionu J. Radvila užgrobus sosto įpėdiniui paskirtas Merkinės dvaro tarnybas, ežerą ir miško dalį ir prijungus jas prie Radvilos Seirijų dvaro valdų, Žygimantas Senasis ne tik nurodė

²⁷ Konkretūs pavyzdžiai pateikti: J. Bardach, *op. cit.*, p. 364; A. Грыша, *op. cit.*, p. 34; *Lietuvos Metrika. Knyga 224 (1522–1530), 4-oji Teismų bylų knyga*, parengė S. Lazutka, I. Valikonytė ir kt., Vilnius, 1997, p. 153.

²⁸ LM, kn. 14, l. 92–92v.; A. Dubonis, *op. cit.*, p. 579.

²⁹ *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 8 (1499–1514). Užrašymų knyga 8*, parengė A. Baliulis, R. Firkovičius, D. Antanavičius, Vilnius, 1995, p. 299.

pateikti visus raštus, įrodančius didiko veikslių teisėtumą, bet ir Trakų vaivada Jonui Zaberezinskiui liepė būtinai patikrinti, ar jie nepadirbti³⁰.

Daugeliui eilinių bajorų pateikus prašymus gauti kokius nors raštus, tikrinama praktiškai nebūdavo. O kaip paaiškėdavo iš neakivaizdžiu būdu gautų prieštarinių dokumentų, bajorai nevengė griebtis apgaulės, ir tai vėliau būdavo įvardijama kaip bylos pagražinimas, tiesos nuslėpimas: *ukrasivši reč*. Istoriografijoje jau pateikta nemažai XVI a. antrąjį–trečiąjį dešimtmetį pasitaikiusių šio pobūdžio melagingų parodymų pavyzdžių. Kolizinės klastotės išryškėdavo bajorams prireikus bylinėtis dėl paveldėjimo (1524 m. Palenkės bajorų Ješkų-Dembnickių ir Tyborų byla), prireikus aiškintis dėl globos teisių (1532 m. Palenkės vaivados Ivano Sapiegos ir Vitebsko bajoro Michailo Kureišos) byla, o daugiausia – dėl žemės valdų nuosavybės (1514 m. bajorų Terajevičių ir Ivanovičiaus byla)³¹. Nurodysiu ir keletą naujų vėlesnių bylų.

1532 m. sausį Krėvos laikytojas Andrius Jepimachas skundėsi, kad, jam išvykus į valdovo tarnybą, jo brolienas Domaskinas su patėviu Polocko pilininku Ivanu Hleba- vičiumi „pagražinę byla“, melagingai liudiję, jog Jepimacho globojami jo mirusio brolio Petraškos vaikai jau pilnamečiai ir privalą atgauti valdas. Žygimantas Senasis priteisė tai padaryti. Tuomet brolienas užėmė Petraškos valdas, išvarė vietininkus, iš klėčių pagrobė skrynias su raštais ir daiktais, pasisavino raštus, saugotus pas vilnietį Chomą Bačariną. Paaiškėjus apgaulėi dėl brolių pilnametystės, Žygimantas Senasis atšaukė savo sprendimą³². „Neteisėtu prašymu“ paremtą raštą iš kanceliarijos 1538 m. birželį Krokuvoje gavo ir Trakų pavieto bajorai Buchevičiai. Šį sykį valdovas, pamiršęs apie savo fundaciją Aukštadvario bažnyčiai, priskyrė jiems Lickevščinos žemę. Buchevičiai Krokuvoje apdairiai nutylėjo, kad visai neseniai Aukštadvario klebonui Mikalojui Ver- bylai, o ne jiems, palankų sprendimą dėl valdos priėmė Trakų vaivada J. Zaberezin- kis. Tik po Ponų Tarybos narių raštiško patikinimo Žygimantas Senasis priėmė kitą sprendimą dėl nesąžiningo bajorų elgesio³³. Šie atvejai patvirtina, kad netikrinti paro- dymų, remtis melagingais liudijimais buvo įprasta per visą šio Jogailaičio valdymo laikotarpį.

Atskirai grupei priskiriamos netyčinės klastotės. Rašto klastojimo požymiai būna ne tik išoriniai, bet ir vidiniai: formuliaras, rašto stilius, kalba ir pan. bruožai. Matyt, nemaža tikimybė, kad buvo naudojami formuliarai, tad visuomet būdavo galimybių kanceliarijos darbuotojams suklysti ir išduoti taisyklių nurodymų neatitinkančius, „ne- teisingai surašytus“ raštus. Pavyzdžiui, 1532 m. rudenį Vilniaus kašteliono Jurgio Radvilos vietininkas Liubnickis gavo kvietimą į valdovo teismą dėl pasikėsimo pa-

³⁰ LM, kn. 21, l. 71v.

³¹ J. Bardach, *op. cit.*, p. 352–353.

³² LM, kn. 17, l. 209–210.

³³ LM, kn. 20, l. 173v–174.

sitelkus 150 raitelių nusiaubti karalienės Bonos Žeroslavkos dvarą. Tačiau Radvila atėmė tokį raštą, motyvuodamas tuo, kad dokumentas buvo „neteisingai surašytas“³⁴. Deja, dažniausiai, kaip ir minėtu Radvilos atveju, nepatikslinta, ką konkrečiai reiškė rašto „neteisingas surašymas“. Galbūt jame buvo supainiotos pagrindinės dalys, ar kai kurių jų, pvz., parašų, iš viso nebuvo.

Galėjo pasitaikyti dėl rašovų neatidumo ar neįgudimo atsiradusių klaidų, šiandien priskiriamų prie korektūros klaidų. Konstantinas Jablonskis atskleidė buvus itin daug nurašymo klaidų: nesugebėta perskaityti visų raidžių, iškraipyti žodžiai, jie praleisti. Šių klaidų priveldavo vos pradendantys raštininkėliai, turėję nurašinėti tekstą³⁵. Tiesa, istorikas pateikė tik Žemaitijos žemės teismo knygoje įrašytų tokių dokumentų pavyzdžių. Valdovo kanceliarijoje dirbo kur kas labiau įgudę darbuotojai, tačiau ir jie suklysdavo. Kad ir kartkartėmis pasitaikančios nuorodos apie neteisingai surašytus dokumentus leidžia teigti, jog tokių netyčinių klaidų būta, tačiau gal ne tiek daug kaip žemesnio lygio kanceliarijose.

Klastočių likimas. Klastotės išaiškėdavo tuomet, kai jas iškeldavo turtinę ar kitokią žalą patyrusios šalys. Bylų sprendimai galėjo užtrukti, ir tai priklausė nuo bylos sudėtingumo, reikalo vykti pas valdovą į Lenkiją ir kitų aplinkybių. Kitais kartais falsifikacijas nustatydavo patys kanceliarijos darbuotojai. Dokumentų autentiškumas, kaip ir ankstesniais laikais, aiškinamas vizualiai apžiūrint ir tikrinant dokumentą. Pasitelkę diplomatikos žinias, klastotę atpažindavo iš rašto vaizdo, neteisingo formuliario, antspaudavimo, teksto skutimų ir taisymų, turinio dalykinių netikslumų. Reikšminga, jog jau Žygimanto Senojo laikais bandyta pasitelkti specialistų ekspertizes. Antai 1533 m. spalio 12 d. nagrinėjant bajoro Jesmanovičiaus ir minskiečio Jackos bylą, valdovo paskirti komisorių teismo teisėjai nurodė atlikti netgi įtariamo falsifikato grafologinę analizę: „Ir mes liepėme žiūrėti, ar tas dabartinis jo (Jackos) rašymas tam raštui atitiko. Tai mums pasakė tie, kurie rašyseną išmano, kad rašysena ta pati, kaip ir rašte, nors jis savo ranką keitė, betgi matyti, kad tas raštas jo ranka rašytas“³⁶.

Nustačius dokumento klastotę, kitas logiškas žingsnis buvo jo galiojimo panaikinimas – paskelbimas niekiniu, „pavertimas į nieką“. Falsifikatus valdovas įsakydavo suplėšyti (*sodrati*) arba sugadinti (*skaziti*)³⁷. Tačiau praktika bausti klastotojus ir tokių raštų gavėjus buvo gana nevienareikšmė. Tiesa, I Lietuvos Statute už antspaudų bei valdovo raštų klastotes numatyta mirties bausmė sudeginant³⁸. Teismų praktikoje

³⁴ Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 15 (1528–1538). Užrašymų knyga 15, parengė A. Dubonis, Vilnius, 2002, p. 179.

³⁵ K. Jablonskis, *op. cit.*, p. 275.

³⁶ S. Lazutka, I. Valikonytė, „Įvadas“, Lietuvos Metrika (1528–1547), 6-oji Teismų bylų knyga, parengė S. Lazutka, I. Valikonytė, Vilnius, 1995, p. XLVII–XLVIII.

³⁷ J. Bardach, *op. cit.*, p. 359; A. Dubonis, *op. cit.*, p. 586.

³⁸ J. Bardach, *op. cit.*, p. 369.

klastojimas kartais prilyginamas valdovo išdavystei. Antai 1529 m. balandį Trakų pavieto bajoras Motiejus Abramovičius bajoro Stanislovo Vaiškovičiaus buvo pavadintas išdaviku. Teisėjams paprašius įrodyti išdavystę, kurią jie traktavo šitaip: „ar jis valdovą išdavė, ar raštus falsifikavo?“, Vaiškovičius nepagrindė savo kaltinimų. Tuomet Abramovičius pripažintas esąs teisus ir uždrausta jį vadinti išdaviku³⁹.

Iš tikrųjų už klastotes mirtimi nubaustųjų skaičius daugiau negu menkas palyginti su išaiškintų falsifikatų skaičiumi. Žinomi tokie pavieniai atvejai. Antai prieš 1542 m. už falsifikavimą „kaip klastotojas“ mirtimi nubaustas valdovo bajoras Mikalojus Tunkelevičius iš Eišiškių⁴⁰. Istoriografijoje taip pat nepateikiama konkrečių pavyzdžių. Tačiau tai gali atspindėti ne realią padėtį, o šaltinių spragas. Teismo bylų medžiagoje nenurodoma, kokia lemtis laukė falsifikatorių ar tų, kurie naudojami tokiais dokumentais. Dažniausiai minimas įkalinimas, sankcija buvo ir neteisėtai įgytų žemės valdų ar kitokių teisių atėmimas. Kita vertus, sankcijų neapibrėžtumą lėmė tas pats Lietuvos Statuto straipsnis, kuriame nieko nepasakyta apie valdovo vardu išduotų kitų pareigybinių ar privačių raštų falsifikavimą ir bausmes už tai.

Atrodo, kad rimtesnių prevencinių priemonių, turėjusių padėti sumažinti iš valdovo kanceliarijos išeinančių klaidingų raštų skaičių, imtasi tik po „falsifikatų krizės“ antrajame dešimtmetyje. Kaip minėta, vienas svarbesnių žengtų žingsnių buvo raštvedybos kontrolės sugriežtinimas. Todėl maždaug 1522 m. atsiradusioje raštininko priesaikoje, turėjusioje sustiprinti šio pareigūno atsakomybę, išsakytas labai aiškus imperatyvas: be valdovo ar kanclerio žinios, be jų valios ar žodinio paliepimo neturėjo teisės išduoti jokių raštų⁴¹.

Padėtį turėjo gerinti papildomų apsaugos priemonių įdiegimas. Numatyti kolizinių raštų sprendimo būdai, panaikinamas vėlesnio prieštaraujančio rašto galiojimas. Taip pat papildytas dokumentų aktų formuliaras: eschatokole atsiranda aukščiausiųjų pareigūnų parašai⁴². Pradėjus valdyti Žygimantui Senajam, dar nebuvo privalu pasirašyti dokumentus. Jau trečiajame dešimtmetyje aiškiai konstatuojama, kad raštai, išduoti be valdovo ar kanceliarijos vadovo, ar raštininko parašo, negalioja. Antai 1532 m. sausio 27 d. Krokovoje aiškinantis karalienės Bonos Žeroslavkos pareigūno Jurgio Zelepūgos ir Anos Bogdanovajos bylą, pareigūnas buvo atleistas nuo šaukimo į teismą pažymint, kad ieškovės šalis pateikė valdovo nepasirašytus lotyniškus raštus⁴³.

³⁹ Lietuvos Metrika (1528–1547). 6-oji Teismų bylų knyga, p. 87.

⁴⁰ Ten pat, p. 96.

⁴¹ Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 530 (1566–1572). Viešųjų reikalų knyga 8, parengė D. Baronas, L. Jovaiša, Vilnius, 1999, p. 21.

⁴² J. Bardach, *op. cit.*, p. 358, 366.

⁴³ LM, kn. 17, l. 212v–213; J. Bardach, *op. cit.*, p. 366: „Ино вед жо мы давно заказали в канцелярии н(а)шой абы листы латинский без ведома и подписы руки нашое не были выдаваны, а хотя бы таковыи лист и вышол, тогда жадное мощности мети не маег. А так мы тот лист латинский в нивеч оборочаем.“

Visos šios taikomos priemonės iš tiesų padėjo tobulinti kanceliarijos darbą, kartu mažinti falsifikuotų dokumentų skaičių. Ne veltui „falsifikatų krizė“ atslūgo ketvirtajame–penktajame dešimtmečiais. Buvo sparčiai pertvarkomas viduramžiškas darbo modelis ir pritaikomas prasidedantiems moderniesiems laikams. Nemažai čia nuveikė A. Goštautas. Vis dėlto veikta pagal galimybes: daugiau padaryti trukdė objektyvūs veiksniai, tokie kaip valdovo retas rezidavimas, taip pat nepaprastai didėjantis raštų poreikis ir vėluojantis vakarietiškų tradicijų perėmimas.

Bajorijos dokumentų klastojimo atvejai privačiose raštinėse. Buvo ne tik LDK kanceliarija. Įvairaus lygio raštines vietose turėjo seniūnų, vaivadų, valdų laikytojų teismai. Tačiau dėl teismų knygų trūkumo, itin retai randamų netgi pavienių dokumentų žinios apie jų veiklą, o juo labiau apie darbo broką iki XVI a. vidurio labai skurdžios. Savas kanceliarijas ar raštininkus turėjo bažnytinės institucijos ir turtingi bajorai. Šių teisės subjektų produkcija – privataus pobūdžio raštai, kuriais buvo reguliuojami daugiausia ekonominiai, valdų disponavimo reikalai. Šiuo raštus patvirtindavo valdovai ar kiti aukštesni pareigūnai. Jie būdavo įrašomi į teismų knygas ir taip įgaudavo platesnę viešąją galią. Raštinės neturėjęs bajoras dėl privataus rašto surašymo galėjo kreiptis į raštingą asmenį ar raštininką, vėliau dokumentą pasitvirtindavo. Šioje srityje didesnių ar mažesnių klaidų, o kartais ir klastočių, pasitaikydavo ne mažiau, negu valdovo kanceliarijos darbe. Kaip tik dėl valdovo patvirtinimo duomenys apie šiuose raštuose buvusius netikslumus ar klastotes atsidūrė Lietuvos Metrikos teismo knygoje.

Nors disponuojame tik pavieniais pavyzdžiais, jie atskleidžia bent kai kurias privačių raštų klastojimo tendencijas. Klaidingų raštų atsirasdavo dėl dviejų pagrindinių priežasčių: dėl interpoliacijos ir dėl tiesos neatitinkančių patvirtinimų, liudijimų, išgautų pasitelkus jėgą, prievartą ir apgavystes. Paprastai tokios veiklos iniciatoriai buvo patys didikai ir bajorai, o klastotojai – jų raštininkai ir djakai, kurie savo noru prisipažindavo kalti išaiškėjus klastai. Bausmės už privačių raštų klastojimą buvo dar menkesnės negu už valdovo aktų klastojimą. Neretai viskas baigdavosi vien klaidingo rašto sunaikinimu.

Antai 1540 m. vasarą valdovo kanceliarijoje Vilniuje buvo išaiškinta interpoliacijos būdu atsiradusi klastotė dėl Pečioros vienuolyno. Velionis Čerkaso seniūnas Ostafijus Daškevičius vienuolynui ir prie jo esančiai Skaisčiausiosios Dievo Motinos cerkvei dovanojo valdą prie Dniepro, o donaciją Pečioros archimandritui Jokimėjui ir vienuolijai patvirtino Žygimantas Senasis. Po kurio laiko naujasis Pečioros archimandritas Sofronijus pranešė, kad donacijos akte bei patvirtinime atsirado įrašai dėl Zarubsko vienuolyno, kuris nuo seno priklausė Kijevo metropolijai. Valdovo paliepimu Kijevo metropolitas Makarijus ir kai kurie graikų Ponai išaiškino klastotę. Vienuolyno anksčiau valdovo nurodymu archimandrito tarnas Vaska išskuto dokumentą. Tačiau ir nustačius kaltininką, sankcija šioje byloje buvo itin liberali. Pasiremta nuostata, kad

„joks [ponas] už savo tarną neturi būti baudžiamas“, ir buvo tik perrašyta privilegija bei atkurtas tikrasis donacijos tekstas⁴⁴.

Panaši istorija nutiko dvarioniui Jonui Steckovičiui. 1531 m. vasarą jis kreipėsi į valdovo teismą prašydamas išspręsti jo ir Polocko vaivadaičio Jono Hlebavičiaus ginčą. Šis dvarioniui dovanavo Dudičių valdą Iškoldėje. Sandėrį vaivadaitis įformino raštu, kuris vėliau buvo patvirtintas valdovo kanceliarijoje. Bet, kaip nustatė bylą nagrinėjęs Vilniaus vaivada Mikalojus Radvila, po kurio laiko Hlebavičius pasinaudojo „savo djako klastote“ ir susigrąžino valdą. Galbūt didiko djakas skuto ar kitaip naikino vieną įrašą, o vietoje jo padarė kitą? Bet net ir išaiškėjus klastotei, verdiktas nebuvo griežtas: pripažinus Steckovičių esant teisu, jam grąžintos valdos ir surašytas naujas raštas, kurį patvirtino Žygimantas Senasis⁴⁵. Laisvos valios nepaisė Vilniaus vaivada A. Goštautas, dėl kažkokių motyvų vertęs Ivaną Kmitą pasirašyti jau parengtą Kmitai nenaudingą pergamentą. Kmita turėjo palikti Krinkų ir Berezovo valdas savo dukroms iš pirmosios santuokos su Avdotija Krošinskaja. Bajoras atsisakė tai padaryti, nes, pasak jo, iš žmonos buvo gavęs tik 400 kapų grašių, kuriuos ji išleido ištekindama savo seseris, be to, dukroms irgi jau buvo atidavęs 1300 kapų kraitį ir turėjo atsiskaitymo kvitus⁴⁶.

Klastočių likimas. Akivaizdžiai padirbtus raštus nebuvo sunku anuliuoti. O apgaulės ar prievartos būdu padarytas klastotes paversti niekinėmis nebuvo taip paprasta. Daug ką lėmė ieškovo ir atsakovo socialinė padėtis. Dažnai dėl politinių sprendimų tvirtesnėse pozicijose atsidurdavo didikai. Štai 1536 m. Vilniaus kaštelionas J. Radvila buvo apkaltintas, kad pirkdamas iš bajorės Jonienės Davainienės Indūros valdą už 3000 kapų, jis liko jai skolingas 800 kapų grašių. Atvykęs į valdovo teismą Radvilos įgaliotas tarnautojas Lubnickis pateikė Davainienės raštą, kad ši atsisakanti visų pretenzijų didikui. Nors Radvila valdovo dvare jau buvo ne kartą įtartas klaidingų raštų kūrimu, be to, bajorė skundėsi, kad atsisakymas iš jos buvo išgautas per prievartą, netgi ją kankinant, valdovas teisiu pripažino ne ją, o didiką⁴⁷. Analogiškas sprendimas priimtas Mikalojaus Šimkovičiaus ir jo posūnio Vilniaus pavieto bajoro Vladislavo Vaitiekavičiaus byloje. 1542 m. šis į teismą kvietė motiną Jadvygą ir patėvį, mat šie be Vaitiekavičiaus žinios užsirašė jam priklausančias valdas. Pakako M. Šimkovičiaus pasiteisinimo to nedarius. Be to, paaiškėjo, jog posūnis buvo nepilnametis ir negalėjo be globėjų disponuoti valdomis. Galiausiai pretenzijos buvo atmetos⁴⁸.

⁴⁴ LM, kn. 24, l. 84v.

⁴⁵ LM, kn. 17, l. 169v–170.

⁴⁶ LM, kn. 267, l. 248–253v.

⁴⁷ LM, kn. 19, l. 184v.

⁴⁸ *Lietuvos Metrika (1542 m.). 11-oji teismų bylų knyga (XVI a. pabaigos kopija)*, parengė I. Valikonytė, S. Viskantaitė, Vilnius, 2001, p. 10.

Dar sunkiau sekėsi bylose, kuriose siekta asmenį, išdavusį kokį nors raštą, pripažinti neveiksniu, silpnapročiu. 1541 m. bajorės Onos Bogdanavičienės ir jos vaikų Jurgio ir Dorotos skunde dėl valdovo dvarionio Motiejaus Stupkos elgesio teigta, kad šis apgaule išviliojęs iš vyro Sabovo valdą. Matydamas Bogdanavičiaus silpnaprotystę, jis prikalbinęs šį pasiskolinti 50 kapų ir gavęs iš jo įkeitimo raštą: „o mano vyras nepilno proto ir neturėjo jokio reikalo, kad skolintųsi iš jo tuos pinigus [...], o aš su vaikais neturiu kur gyventi, nes mano vyras, būdamas nepilno proto, visas valdas prarado“. Kadangi raštas buvo patvirtintas liudytojų parašais ir antspaudais, sandoris nebuvo anuliuotas⁴⁹.

Kokias galima daryti išvadas remiantis šiais negausiais duomenimis? Atrodo, kad Žygimanto Senojo laikais valdovas ir valstybės pareigūnai kur kas mažiau domėjosi privačioje aplinkoje atsiradusiais raštais negu valdovo kanceliarijoje išduotais dokumentais. Ne visuomet stengtasi įsigilinti į bylų detales, pedantiškai apžiūrėti dokumentus, patikrinti visus įrodymus. Nėra žinoma, kad kas būtų rimčiau nukentėjęs už tokių raštų klastojimą. Tai dar vienas įrodymas, kad būta atsainaus požiūrio į šiuos raštus, apskritai dar palyginti menkai suvokta šios rūšies raštų reikšmė. Vis dar buvo gajus supratimas, kad valstybė kaip teisinis subjektas reiškiasi tik per valdovo instituciją. Tad viešaisiais laikyti valdovų aktai, o privačiaisiais – visų kitų teisinių subjektų išduodami aktai.

Galimybės klastoti bajorijos dokumentus 1548–1572 m.

Galimybės klastoti Žygimanto Augusto kanceliarijoje. *Bendrosios LDK kanceliarijos darbo sąlygos*. Pradėjus valdyti Žygimantui Augustui, kanceliarijos darbą veikė ankstesnio valdovo laikais įdiegti jau minėti patobulinimai. Iki XVI a. vidurio naujų organizacinių pertvarkymų ar papildomų dokumentų apsaugos priemonių nebuvo imtasi. Kanceliarijos darbą koregavo prasidėję ekonominiai ir socialiniai valstybės gyvenimo pokyčiai. Palankia šiuo požiūriu aplinkybe reikia laikyti dažną paskutiniojo Jogailaičio rezidavimą LDK⁵⁰, o kartu ir didesnę valdovo kontrolę. Neatsitiktinai sumažėjo bylų dėl kolizinių raštų.

Paprastai tokių raštų atsirasdavo valdovui būnant Lenkijoje, mat būdavo lengviau pateikti melagingus argumentus. Taip „pagražinęs reikalą“, 1570 m. vasarą dvarionis Mikalojus Konča Liubline gavo privilegiją dėl Ukmergės raštininko vietos, nors pavieto bajorai, mirus raštininkui Stanislovui Devialtovskiui, siūlė kitus 4 elektus. Konča, atvykęs į seimą pasiuntiniu, pažeidė instrukciją, „į šalį praleido“ elektus ir pats tapo raštininku. Ukmergiškiams atsisakius jį pripažinti, pažadėjo dirbti tik metus. Anot didiko Mikalojaus Kiškos, pareigų jis žūtbut siekė norėdamas padėti globėjams Jurgiui

⁴⁹ LM, kn. 27, l. 51v.

⁵⁰ A. Gašiorowski, *op. cit.*, p. 258–273.

ir Grigui Astikams, kurie bylinėjosi su Kiška dėl Vyžuonų valdos. Nors procedūriniai netikslumai išaiškėjo, Konča nebuvo atleistas iš pareigų, nes turėjo ir pateikė valdovo ir jo sekretoriaus pasirašytą privilegiją, o raštas dėl elektų buvo likęs LDK⁵¹.

Kanceliarijos darbo tvarkai darė įtaką nuo 1551 m. besikeičianti teismų sistema, 1564–1566 m. reformos bei II Lietuvos Statuto priėmimas. 1565–1566 m. Vilniaus seime buvo patvirtinta nauja vicekanclerio pareigybė, vadinasi, buvo iškilusi būtinybė turėti ne tik nominalų, bet ir iš tiesų kanceliarijos darbą išmanantį vadovą. Neatsitiktinai pirmuoju vicekancleriu tapo Ostafijus Valavičius, buvęs Vilniaus vaivados Jono Hlebavičiaus, vėliau ir valdovo raštininkas.

Ne mažiau svarbūs buvo II Lietuvos Statuto straipsniai, jie taip pat rodė, kad privatūs dokumentai tapo svarbesni. Raštas tapo svarbiausia teisinių santykių įtvirtinimo priemone. Statute ne tik padvigubėjo straipsnių skaičius, bet ir buvo sukonkretinti dokumentų saugojimo, klastojimo ir kiti su jais susiję straipsniai. Klastote buvo laikomas ne tik išgalvotas dokumentas, bet ir įvairiai pakeistas tikrasis dokumentas. Nurodoma keletas falsifikavimo būdų: teksto, parašo padirbimas, tikrų ar netikrų antspaudų prie dokumento pritvirtinimas. Falsifikato pateikėjas galėjo įrodinėti savo nekaltumą tik tuo atveju, jei jis padirbtą dokumentą buvo paveldėjęs. Tiesa, bausmę sudeginant nurodyta taikyti tik suklastojus valstybės pareigūnų aktus arba nuėmus antspaudus. Kitais atvejais baudžiama pakariant. Bylas dėl klastočių turėjo nagrinėti valdovo arba pilies teismai⁵².

Klastojimų prevencija. Natūraliai stiprėjo poreikis rūpintis kanceliarijos tvarka, imtis prevencinių priemonių, kad būtų kuo mažiau galimybių įvairiems netikslumams rasti dokumentuose. Tai paskatino bajorus kaupti ir saugoti dokumentus, o jų netekus – pranešti apie įvykį, gauti išrašus ir pan. Tokių pavyzdžių Lietuvos Metrikos knygoje yra gana daug. Žemioniui Vaitiekui Venckovičiui, atrodytų, nebuvo būtinybės prašyti kanceliarijoje išduoti dokumento išrašą, kadangi vos prieš kelerius metus 1564 m. sandėrį patvirtinantis raštas buvo visiškai sveikas ir laikomas saugioje vietoje. Ir vis dėlto 1566 m. jis nurodė, kad už 400 kapų grašių paskolą iš didiko Astiko gavęs dvi valdas. Bijodamas, kad dokumentas „kur nors neužsimestų ar nedingtų“, jis prašė įrašyti jį į kanceliarijos knygas ir išduoti išrašą⁵³.

Nuolat buvo baiminamasi dėl raštų žūties. Tad ką jau kalbėti apie tuos, kurie stengėsi gauti išrašus ar patvirtinimus, nes jų saugoti raštai iš tiesų vienaip ar kitaip buvo apgadinti. Tvirtindavo įvairius dokumentus: vos kelerių metų senumo ar net siekiančius XV a. Pavyzdžiui, 1558 m. vasarį Lydos pavieto bajorai Tautvilaičiai ir Radvilaičiai valdovui pateikė karaliaus Kazimiero jų protėviams duotą popierinę privi-

⁵¹ LM, kn. 269, l. 65v–69v.

⁵² II Lietuvos Statuto straipsnių dėl suklastotų dokumentų dispozicijų aptarimą žr. V. Andriulis, „Dokumentų klastojimas pagal feodalinę Lietuvos teisę“, *Socialistinė teisė*, nr. 3, 1976, p. 26.

⁵³ LM, kn. 268, l. 98v–99.

legiją dėl Kirklevščinos žemės skyrimo už karinę tarnybą ir prašė ją patvirtinti, kadangi buvo apgadinti ne tik dokumento popierius ir antspaudai, bet ir pats raštas⁵⁴.

LDK kanceliarija savo ruožtu siekė laikytis „teisingų“ raštų surašymo reikalavimų: kreiptas dėmesys į dokumento dalis, jo turinį. Nemažą reikšmę dar turėjo antspaudavimas. Tokia praktika taikyta ir kitose, pvz., miestų kanceliarijose. Antai 1552 m. brestietis Markas Dubrovičius, besibylinėdamas su miestiečiu Michnu Kalichovičiumi, iš Bresto miesto knygų gavo išrašą – „minutę“. Tačiau ji „ne pagal paprotį“ buvo neantspauduota, o paprašius tai padaryti, lentvaitis atsisakė ir nebepripažino išrašo. Dubrovičiui liepta surasti raštą išdavusį raštininką, kad šis patvirtintų savo rašyseną. Išsiaiškinęs aplinkybes, Bresto vaivada Mikalojus Radvila Juodasis raštą netgi asmeniškai antspaudavo ir pavedė įrašyti jį į pavieto teismo knygas⁵⁵.

Dokumentus, ypač didesnių donacijų, turėjo pasirašyti valdovai ar aukščiausi kanceliarijos pareigūnai. Būdinga 1562 m. byla: perduodant mirusio kunigaikščio Jonušo Zaslavskio valdas LDK etmonui Grigui Chodkevičiui, Zaslavskio pareigūnas Gavriila Verboveckis atsisakė paklusti valdovo nurodymui, nes Žygimantas Augustas rašto nepasirašė, o tik jį antspaudavo: „o daug tokių [nepasirašytų] raštų išeina iš kanceliarijos be valdovo žinios“⁵⁶. Ypač nemažai valdovo nepasirašytų dokumentų pasirodė paskutiniaisiais Žygimanto Augusto gyvenimo mėnesiais. Antai, kai 1584 m. iškilo klausimas – patvirtinti ar ne Vilniaus žemės teisėjui Jonui Mlečkai privilegiją 44 valakams Baisogalos valsčiuje, paaiškėjo, kad ją 1572 m. gegužės 12 d. „ne pagal paprotį“ pasirašė tik Vilniaus vaivada, o karaliaus parašo joje nebuvo. Ir čia pat konstatuota, kad tuo atveju vėlesnis valdovas – Henrikas Valua – negalėjo jos patvirtinti, nes pirmoji Žygimanto Augusto privilegija – „o jis ir mažesnes duotis pasirašydavo“ – buvo blogas pagrindas⁵⁷. Žinoma, kad LDK kancleris Radvila Rudasis, nebuvoęs prie valdovo paskutinėmis jo gyvenimo akimirkomis, savo klientus ir LDK senatorius prašė pasirūpinti jo raštais – gauti valdovo parašus įvairioms donacijoms. Tačiau pavyko anaip tol ne dėl visų. Teigdamas „esąs labiausiai nusivylęs“, didikas prašė iš Knišino atsiušti, nors ir be valdovo parašo, tačiau LDK senatorių pasirašytus dokumentus, pvz., Barčių valdai⁵⁸. Taigi, viena vertus, teisėtu pripažįstamas tik visas reikalingas dalis turintis, valdovo antspauduotas ir pasirašytas dokumentas. Kita vertus, kartais pakakdavo didiko autoriteto, ir bent jam gyvam esant būdavo pripažįstami valdovo nepasirašyti raštai.

⁵⁴ LM, kn. 38, l. 186–187v.

⁵⁵ LM, kn. 245, l. 59.

⁵⁶ П. Кулаковський, *Канцелярія Руської (Волинської) Метрики 1569–1673 рр. Студія з історії українського регіоналізму в Речі Посполитій*, Острог–Львів, 2002, р. 133.

⁵⁷ LM, kn. 68, l. 301v–302v.

⁵⁸ 1572 m. liepos 13 d., Radvila Rudasis – Radvilai Našlaitėliui, Российская Национальная Библиотека в Санкт Петербурге, f. 971, ap. 2, col. aut. 234, nr. 64.

Kanceliarija taip pat stiprino patvirtinimų kontrolę, daugiau dėmesio skyrė išorinei sugadintų dokumentų, pagal kuriuos išduoda išrašus, apžiūrai. Dokumentus tikrino, kaip ir anksčiau, kanceliarijos darbuotojai, peržiūrėdavę pateiktus originalus, o jei to neužtekdavo, pasiremdavo dar ir papildomais argumentais. 1555 m. Trabų dvare vykdant valakų reformą, bajorai, siekdami išsaugoti buvusio savininko A. Goštauto jiems duotas tarnybas ir žemes, pateikė turimus dokumentus. Valdovui to neužteko, pasiremta dar maršalkos ir raštininko Jono Šimkovičiaus rejestrtais, kuriuos šis sudarė perimdamas Goštautų turta⁵⁹. Panašiai – kelis kartus patikrinta – elgtasi išduodant apgadintų dokumentų dublikatus. Gana tipiškas šiuo atžvilgiu didikės Beatos Kosceleckos Ostrogiškienės-Laskienės atvejis.

Jos Ostrogo pilies archyve nemažą dalį dokumentų sudarė pirmojo vyro kunigaikščio Iljos Ostrogiškio pergamentai. Dalis jų žuvo 1555 m. per užpuolimus dėl dukters Elžbietos Ostrogiškaitės vedybų. Tačiau 1564 m. didikės antrojo vyro Alberto Laskio tarnai pilies mūriniame bokšte po stogu surado perplėštų ir dingusiais laikytų dokumentų. Atvežus juos valdovui ir itin atidžiai apžiūrėjus, konstatuota, kad nors privilegijos yra perplėstos, kai kurios per pusę, kitos į tris dalis ir nelikę valdovo antspaudų, tačiau „visi žodžiai aiškiai išskaitomi“ ir išlikę abejonų nekeliantys valdovo ar jo raštininko parašai. Liepta išduoti dokumentų išrašus. Didesnių problemų sukėlė apgadinta privilegija, kurios pabaigoje išsityrė sandorį antspaudavusio Volkovysko laikytojo „kažkokio pono Jonavičiaus vardas“, nežinota rašto surašymo data, nes tose vietose originalas buvo išplėštas. Vis dėlto raštą perrašė pažodžiui, paliko tuščias vietas vardui ir datai, o visus išrašus didikei pateikė Petrakave 1565 m. vasarį⁶⁰. Kaip matyti, šiuo atveju tiesiog pažodžiui laikytasi raštininko priesaikos neišduoti jokių raštų be valdovo ar kanceliarijos vadovo žinios.

Rimta prevencine priemone turėjo tapti sankcijos – mirties bausmės taikymas už dokumentų klastojimą. Tiesa, ir šio laikotarpio šaltiniai ne itin mirga nuo panašių atvejų. Išlikusiose teismų bylose daugiausia dėmesio vis dar skiriama įvykio aprašymui, procesinių veikslių atpasakojimui, o ne sankcijos apibūdinimui. Juolab, kad dokumentų klastojimo bylos būdavo gana sudėtingos, jų nepavykdavo išnagrinėti ir iš karto priimti sprendimus. Geriausiai žinomas rezonansinis, kaip dokumentų klastojimo byla prasidėjęs, o vėliau politinį atspalvį įgavęs bajoro Vujciko atvejis.

Anot kanclerio Radvilos Juodojo, 1561 m. vasarą bajoras iš Bielsko Vujcikas, skųsdamasis, kad matininkai iš jo atėmė dalį žemių, kanceliarijoje pateikė privilegiją įrodančią jo teises. Kanceliarijos darbuotojai, įtardami klastotę, dokumentą sulaikė, nors pats bajoras ir tvirtino, kad raštas – originalas. Žygimantas Augustas taip pat neleido neištyrus gražinti rašto Vujcikui. Tada šis parašė anoniminį grasinimą karaliui ir jį prilipdė Vilniuje ant pilies vartų. Už tai Vujcikas buvo suimtas ir atiduotas kankinti

⁵⁹ LM, kn. 38, l. 11–11v.

⁶⁰ LM, l. 522–525v.

Radvilos Lukiškių dvare. Ten prisipažino, kad grasino inspiruotas bajoro Jono Viktorino bei jo tarnautojo Mikalojaus Koženiovskio, įtariamų šnipinėjimu Maskvos naudai. Taip nuo raštų klastojimo bylos pereita prie politinių reikalų: Vujcikas, tačiau jau ne už dokumentų klastojimą, o už kėsinimąsi į valdovo gyvybę Vilniuje buvo nukirsdintas. O J. Viktorinas buvo pagautas tik 1563 m. pradžioje ir už išdavystę ketvirčiuotas Vilniaus turgaus aikštėje, jo tarnas Jastremskis – nukirsdintas⁶¹.

Vėliau panašiai susiklostė dar kelių garsių falsifikuotojų likimai. 1580 m. Vilniuje, taip pat turgaus aikštėje, buvo pakartas LDK didikas Grigas Astikas, apkaltintas net trimis II Lietuvos Statuto straipsnių pažeidimais: valdovo majestoto įžeidimu ir išdavyste, pinigų padirbinėjimu ir dokumentų klastojimu. Pastaroji veika kaip tik buvo klasikinio klastojimo, o ne politinės didiko kovos pavyzdys. Didiko Kavarsko dvare rasta nemažai tuščių blankų su padirbtais senatorių antspaudais ir parašais. Astikas pripažino siekęs juos panaudoti teismo procesuose dėl valdų⁶². Neaišku, ar didikas būtų taip nukentėjęs vien dėl klastočių, o ne dėl politinių dalykų. Atrodo, kad bent jau į valdovų parašų padirbinėjimą žiūrėta labai griežtai. Anot Joachimo Bielskio, 1593 m. į Varšuvą atvežtą krovietį Pavelą Kichliarčiką, meistriškai padirbinėjusį Stepono Batoro ir Zigmanto Vazos parašus bei rašyseną, vienu metu saugojo net 20 haidukų⁶³.

Kanceliarijos darbo trūkumai. Tipiškas darbo trūkumas ir toliau buvo tai, kad nebuvo sudarinėjami dokumentų rejestrai. Iš to kilo korupciją skatinanti originalų radimo Metrikos knygoje bei išrašų išdavimo problema. Be to, ne visuomet netgi kanceliarijos vadovai laikėsi normaliam darbui reikalingos dokumentų saugojimo tvarkos. Kancleriai ir jų padėjėjai painiojo viešus ir privačius interesus, neskubėjo atiduoti privilegijų į išdą, saugojo jas savo archyvuose⁶⁴.

Pažymėtina ir tai, kad dokumentų apžiūra buvo paviršutiniška. Sugebėta atskleisti tik akivaizdžias klastotes, ypač tas, kurios buvo susijusios su valdovo kanceliarijos asmenimis ar valstybės pareigūnais. Analizė rėmėsi išorine dokumento apžiūra, kartais kelių raštų ir juose esančių parašų ar antspaudų paprastu palyginimu. Tokia 1561 m. Kauno pavieta žemionių Mikalojaus Gričino ir Povilo Martinaičio byla. Susiginčijus dėl

⁶¹ 1561 m. birželio 21 d., Lukiškės, Radvila Juodasis – Radvilai Rudajam, Archiwum Głównie Akt Dawnych w Warszawie, Archiwum Radziwiłłów, sk. IV, nr. 61; Ł. Górnicki, *Dzieje w Koronie Polskiej*, opr. H. Barycz, Wrocław, 1950, p. 116–117, 128; 1563 m. sausio 13 d., Petrakavas, Žygimantas Augustas – Radvilai Rudajam, *Listy króla Zygmunta Augusta do Radziwiłłów*, opr. I. Kaniewska, Kraków, 1999, p. 425 ir kt.

⁶² M. Łowmiańska, „Hrehory Ościk i jego zdrada w roku 1580“, *Księga pamiątkowa Koła słuchaczy Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie 1923–1933*, Wilno, 1933, p. 46–47.

⁶³ J. Bielski, *Dalszy ciąg kroniki polskiej zawierającej dzieje od 1587 do 1598 r.*, Warszawa, 1851, p. 203–204.

⁶⁴ Žr. R. Ragauskienė, „XVI a. LDK kancleriai ir Lietuvos Metrika: kanceliarijos dokumentų saugojimo ypatybės“, *Lietuvos Metrikos Naujienos*, nr. 7, 2004, p. 38.

Tiadevo dvarelio, teisme pateiktas Martinaičio žmonos Uršulės Petraitės pirmojo vyro Tomkos Vaitkevičiaus antspaudootas 1549 m. užrašymas, paliekantis jai dvarą. Ieškovo M. Gričino teigimu, dvarelį Tomka, su pirmąja žmona Kotryna Bernataite nesulaukęs vaikų, jau buvo užrašęs Trakų vaivada. Tačiau ant jo pateikto rašto nebuvo bajoro antspaudo. Kadangi Tomka buvo bajoras ir „gerai žinomas žmogus, visuomet su savimi iki gyvenimo pabaigos turėjęs antspaudą“, tiesiai atskleisti buvo pasitelktas dar vienas abejonių nekėlęs bajoro antspaudootas raštas. Palyginus paaiškėjo, jog „antspaudas vienos formos abiejuose raštuose“. Remiantis tuo, Tomkos užrašymas U. Petraitei pripažintas galiojančiu, ir dvarelis paliktas Tomkos giminaičiams⁶⁵.

Pasitaikė tradicinių, ko gero, visiems laikams būdingų kanceliarijos darbuotojų aplaidumų. Nekalbant apie netyčia įveltas raštininkų klaidas, pažymėtina, jog į kanceliariją atnešti raštai, kartais ir ne iš blogos valios, čia dingdavo arba būdavo apgadinti. Pavyzdžiui, 1552 m. polockietis burmistras Tiška Iltuškovičius į kanceliariją atidavė valdovo raštininkui Jermogenui Hornostajui patvirtinti kelis raštus, tačiau šis to neatlikęs mirė, o pateikti raštai „nežinia kur pradingo“⁶⁶.

Tas pats, tik jau vėliau, nutiko bajorui Stanislovui Godlevskiui. Atidavęs į kanceliariją O. Valavičiaus raštininkui Ostafijui Revutui sudraskytą privilegiją valdai Mstislavlio paviete, nesulaukė nei išrašo, nei dokumento patvirtinimo. 1582 m. paaiškėjo, kad Revutas buvo užmuštas, o apie rašto likimą niekas nieko nežinojo⁶⁷. O 1585 m. Barborai Kosinskai Kozirackai nebegražintas į kanceliariją atiduotas valdos Bresto paviete įkeitimo už 500 auksinų valdovo maršalkai Michailui Kozirackiui raštas. Skolininkui išvykus iš dvaro, bajorė operatyviai kreipėsi į antspaudininkus – LDK kanclerį O. Valavičių, Trakų kaštelioną Joną Hlebavičių, Krėvos laikytoją Joną Volmenskį bei LDK stalininką Aleksandrą Pronskį, pripažinusius dėjusius savo antspaudus ant nurodyto rašto. Tuomet Kosinskai buvo išduotas išrašas⁶⁸. Apie apgadintus dokumentus sužinome iš 1579 m. kovą žemionių Tiapinskio ir Bratiševskio pateikto skundo. Apisikeitę valdomis Minsko ir Lydos pavietuose, jie apsikeitė ir valdų raštais. Atidavus dokumentus įrašyti į kanceliarijos knygas, atgavo vieną raštą smarkiai suteptą, nebuvo galima net perskaityti įrašo⁶⁹.

Viena opiausių, jau modernių laikų visuomenei būdingų su kanceliarija susijusių problemų, persimetusių į pavietų teismų ir privačią raštvedybą bei didinusių klaidingų dokumentų skaičių, buvo atvirų mamranų ar ne iki galo užpildytų dokumentų plitimas. Viena vertus, tai rodė, kad didėja rašto svarba ir stiprėja biurokratija:

⁶⁵ Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius [toliau – VUB RS], f. 7, nr. 25 (1568–1570 m. Kauno žemės teismo knyga), l. 22–23.

⁶⁶ LM, kn. 251, l. 187.

⁶⁷ LM, kn. 68, l. 227–228.

⁶⁸ LM, kn. 279, l. 37v–38

⁶⁹ LM, kn. 272, l. 105–105v.

nespėjama visų dokumentų atnešti patvirtinti davėjui, jis patikimiems asmenims suteikdavo specialius antspaudoetus ir pasirašytus, tačiau tuščius blankus ir įgaliodavo atlikti vienokius ar kitokius sandorius. Kita vertus, visuomet būdavo nesąžiningai pasinaudojančių minėtais raštais. Tokių raštų nevengė išduoti ne tik kanceliarijos darbuotojai, bet ir pats valdovas. Antai 1548 m. gruodį Žygimantas Augustas, prašomas svainio Mikalojaus Radvilos Rudojo, liepė kanceliarijoje išduoti ne iki galo užpildytą raštą, kuriuo didiką skyrė bajorės Nastasjos Rodovajos ir jos vaikų globėju. Neturėdamas pakankamai informacijos, valdovas dokumente nenurodė nei globjamųjų vardų, nei pavardžių, o pats raštas, anot karaliaus, gavosi „toks pat tuščias, koks tuščias ir visas šis reikalas“⁷⁰. Duotys ir privilegijos su vadinamaisiais „tuščiais langeliais“, kur nebūdavo įrašytų datų, valdų pavadinimų ar gavėjų vardų ir pavardžių, ypač paplito paskutiniuoju XVI a. ketvirčiu. Tokie dokumentai patekdavo net į Metrikos knygas. LDK kancleris Leonas Sapiega, 1588 m. rugsėjį išduodamas kanceliarijos privilegiją Vilniaus vaivada Kristupui Radvilai Perkūnui ir pasitikslinęs, kada didiko Koidanovo valdoje rengiama mugė, pažymėjo: „Dievas žino, maloningas pone, kad privilegijos su langeliais išduoti negaliu [...], nes tokias privilegijas iš karto į Metriką aktuoja, taip ir Metrikoje bus su langeliu“⁷¹. Toks apibūdinimas leidžia suprasti, jog panašių atvejų būdavo⁷².

Apskritai LDK kanceliarijos darbo broko, palyginti su Žygimanto Senojo laikais, mažėjo. To įrodymas – tokios didelės „falsifikatų“ krizės nebesikartojė. Dėl viso priežasčių kompleksu kanceliarijos produkcija ir institucijos teikiamos notarinės paslaugos pasidarė kokybiškesnės, gerokai pranokstančios viduramžiškas, jos stiprino naujųjų laikų principus, tačiau toli gražu dar nebuvo patenkinamos.

Bajorijos dokumentų klastojimo atvejai privačiose raštinėse. Žygimanto Augusto valdymo laikotarpio duomenų apie privačiose kanceliarijose ar raštinėse klastotus dokumentus randama daugiau. Be bendro pobūdžio pastabų, jog vienas ar kitas raštas yra padirbtas, kaip kad 1560 m. balandį apie Radvilos Juodojo tarnautojo Stanislovo Gostomskio atneštą įkeitimo dokumentą plačiau nieko neaiškindama pranešė Melno seniūnienė⁷³, matyti padirbtų raštų iniciatoriai ir darytojai, klastočių priemonės ir būdai, kitos aplinkybės. Nors pagrindinės klastojimo schemas mažai skyrėsi nuo taikytų ankstesniu laikotarpiu, gausesnė informacija atskleidžia platesnį vaizdą.

Tikėtina, kad, kaip ir anksčiau, klastočių atsiradimo priežastis – siekis neteisėtai praturtėti, pasisavinti žemes, pinigų ar kitą nekilnojamąjį, rečiau – kilnojamąjį turtą.

⁷⁰ *Listy króla Zygmunta Augusta do Radziwiłłów*, p. 95.

⁷¹ R. Ragauskienė, *op. cit.*, p. 39.

⁷² Panaši praktika nurodoma: П. Кулаковський, *Канцелярія Руської (Волинської) Метрики*, p. 137.

⁷³ LM, kn. 256, l. 329.

Tą rodytų išaiškintų padirbtų raštų rūšys: skolos raštai, žemės valdų ar dvarelių duotys, dovanojimai ir pan. Tačiau kitaip negu ankstesniais laikais, tarp atskleistų klastočių iniciatorių jau nematyti LDK didikų. Jau minėtą vėlesnę 1580 m. G. Astiko bylą reikia laikyti išimtimi. Didikai rasdavo kitų būdų apeiti įstatymus. Be to, jų inspiruotos falsifikacijos buvo aukštesnio lygio, sunkiau atpažįstamos amžininkų. Ko gero, dalies didikų klastočių stengtasi iš viso „nepamatyti“.

Iki šiol tebėra mįslė, kaip dvaro maršalkai Mikalojui Kristupui Radvilai Našlaitėliui trys dienos prieš karaliaus mirtį, 1572 m. liepos 4 d., Knišine pavyko gauti privilegiją vienai turtingiausių LDK – Šiaulių seniūnijai. Nors jau tuo metu kai kurie reišė abejones, kad pasinaudota Žygimanto Augusto negalia, gal, kaip teigė Palenkės vaivada Mikalojus Kiška, net buvo sufalsifikuotas valdovo parašas, tikresnių įrodymų nesurasta⁷⁴. Ne veltui tik šiais laikais, o ne XVI a. diskutuojama dėl kelių Radvilų ar Tiškevičių giminėms išduotų privilegijų autentiškumo. Todėl taip krinta į akis, kad pagrindinių XVI a. išaiškintų privačių dokumentų klastočių sumanytojai buvo vidutinieji bajorai, o jų gamintojai – raštininkai ir djakai ar tie patys raštingi bajorai.

Buvo du svarbiausi būdai, kuriais atsirasdavo klastotės: 1) prievartos ar apgaulės naudojimas išgaunant neteisėtus raštus; 2) originalo klastojimas interpoliacijos būdu arba vadinamųjų atvirų „mamranų“ užpildymas tiesos neatitinkančiu, klastotojui naudingą tekstu. Turimi pavyzdžiai atskleidžia daugmaž vienodą prievarta ar apgaule išgautų raštų atsiradimo schemą: grasinama pasikėsinti į gyvybę, atimama ar apribojama bajoro laisvė, pasinaudojama žmogaus negalia ir pan.

Grasinimais nužudyti valdovo dvarionis Vasilijus Kopčius privertė brolio Ivano našlę Mariną Palubinskaitę pasirašyti jam naudingus raštus. Kartu su motina atvykęs į Veisiejų dvarą, kur apsistojo nėščia didikė, neleido jai susitikinėti su žmonėmis, atėmė tarnaites, išskyrus mažą mergaitę, kurią nuolat tikrino, kad ko nors neatneštų, ir taip privertė pasirašyti bei užantspauduoti jos vardu surašytus raštus. Net neleido jų skaityti sakydamas, kad dokumentuose įtvirtinta valia neatims iš su Kopčiumi susilauktų vaikų tėvoninių ir motininių valdų. Vėliau raštus patvirtino į dvarą pakviestas Trakų pilies teismo pareigūnas. Tuomet ji trumpam gavo dokumentus, bet skaityti jų svainis neleido, teigdamas pareigūnui, kad raštų turinys gerai žinomas. Anot nukentėjusios, jai liko „tik tylėti ir verkti, nieko prieš nedrįso pasakyti“. Ištrūkusi į laisvę, apie įvykį pranešė Gardino pilyje, o ištekėjusi antrą kartą už Stanislovo Naruševičiaus, didikė 1563 m. spalį apie falsifikavimą informavo valdovo teisme⁷⁵.

Ne visuomet įvykiai klostėsi taip dramatiškai. Nevengta klaidingus dokumentus gauti apgaudinėjant. Taip 1555 m. dvarionis Stanislovas Tarnovskis su žmona Ona

⁷⁴ T. Kempa, *Mikołaj Krzysztof Radziwiłł Sierotka (1549–1616). Wojewoda Wileński*, Warszawa, 2000, p. 67.

⁷⁵ LM, kn. 39, l. 543v–544v, 570–572.

Hamšejovaite iš Pinsko pilininko Ivano Godebskio pasiskolino 200 kapų grašių. Gražinus skolą, Godebskis pareikalavo dar 20 kapų, kurias neva pasiskolino pati Tarnovskio žmona. Dvarionio įtarimu, pilininkas pakišo jai skolos raštą, nes ji „nemoka skaityti“. Nepaisydamas to, teismas priteisė gražinti 20 kapų grašių, kadangi žmona galėjo skolintis be vyro žinios, o svarbiausia teismo išvada dėl raštų – „tegul kiekvienas savo raštus žiūri“⁷⁶. Kaip ir anksčiau, naudotasi negalia turinčiais, silpno proto asmenimis. Antai 1561 m. Jonas ir Petras Kuchmistrovičiai skundė brolių Mikalojų netinkamai prižiūrint silpno proto dar vieną brolių Stanislovą. Anot ieškovų, turėdamas globos teises, ligonį įkalbino užrašyti kai kurias valdas jam, o gavęs, ko norėjo, ligonį perdavė globoti broliui Petru⁷⁷.

Nemažai teismo bylų kildavo dėl neužpildytų, bet pasirašytų ir antspauduotų raštų – „mamranų“ klastojimo. Tuščių raštų būta praktiškai visuose didikų archyvuose. Pavyzdžiui, 1579 m. Polocko vaivadienė Barbora Solomerecka Davainienė patikėjo Bresto vaivadaui Gavrilai Hornostajui saugoti nemažai pirmojo savo vyro Konstantino Chodkevičiaus mamranų ir dėl to baiminosi apgavystės; 1584 m. Liachvos pilyje buvusiame Chodkevičių archyve saugota 10 Žemaitijos seniūno Jono Chodkevičiaus antspauduotų mamranų⁷⁸.

Iš tiesų jomis pasinaudavo didikų djakai ar bajorų tarnai. Kaip pavyzdį galima nurodyti kunigaikščio Michailo Palubensko atvejį. 1560 m. rudenį keliaudamas valstybės reikalais, susirgo, o apsistojęs Kamajuose, netrukus mirė. Neaišku ar atsitiktinai, ar taip buvo suplanuota, bet čia atsidūrė kunigaikščio brolio Aleksandro djakas Gerasimas. Šis neva be jokio paliepimo ir įgaliojimų paėmęs mirusiojo spaudą, juo antspaudavo tuščias mamranas, kai kuriuos raštus ir visa tai per tarną Jacką siuntė savo patronui. Nors antspaudas netrukus buvo gražintas, Michailo našlė Aliona Šalušianka baiminosi, kad nebūtų antspauduoti skolos raštai ir kiti jos šeimai reikšmingi raštai⁷⁹.

Ne tik ši našlė, sužinojusi, kad antspaudai ir raštai atsidūrė nepatikimose rankose, nedelsdama kreipėsi į teismus, paviešino įvykį ir prašė laikyti negaliojančiais tokius pasirodysiančius raštus. Analogiškai pasielgė Radoškovičių seniūnienė Uljana Hornostajevienė. 1571 m. savo tarnautoją Kristupą Krasovskį pasiuntusi į kunigaikščio Jurgio Sluckio ir didikų Hornostajų susitikimą Slonime dėl Ozernicos valdos, jam patikėjo dvi mamranas „pusės popieriaus lapo su mano parašu ir antspaudu ir viso popieriaus lapo su parašu“, taip pat savo spaudą. Susitikimas neįvyko, dingo ne tik mamranos ir spaudas, bet ir pats tarnautojas. Nors po kelių mėnesių Krasovskis atsirado, Hornos-

⁷⁶ LM, kn. 250, l. 246v–248.

⁷⁷ LM, kn. 255, l. 344–344v.

⁷⁸ LM, kn. 272, l. 156v–157; Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyrius [toliau – MAB, RS], f. 16, nr. 76, l. 114, 117, 123.

⁷⁹ LM, kn. 256, l. 419–420.

tajienė, įtarusi, kad jis „kažką sugalvojęs, raštus ir spaudą pasiėmė“, apsidrausdama teisme pareiškė, jog niekam nėra skolinga⁸⁰.

Šiais atvejais nuogastavimai galėjo būti ir perdėti, nors kartais jie iš tiesų pasivirtindavo. Antai 1559 m. lapkritį dėl suklastotų savo mamranų nukentėjo valdovo dvarionis Javoras Budajevičius. Kažkoks žemionis Lenartas Bogumila gavęs dvariono mamraną, antspauduotą jo paties herbiniu antspaudu. Kitas žemionis Motiejus Olechnovičius joje surašė skolos raštą-kvitą 20 kapų grašių. Šitą kvitą persiuntė dar vienam žemioniui Griškai Vaitiekavičiui, kuris apkaltino Budajevičių, neva šis negražinės minėtos sumos. Nors byloje nenurodytas galutinis sprendimas, tačiau klastojimo schema buvusi gana įdomi ir atrodo neišskirtinė⁸¹. Taip pat dėl savo pasirašytų ir antspauduotų mamranų 1566 m. jaudinosi Vilniaus arklidininkas Jonas Volčkovičius. Patikėjęs tarnautojui Grigui Chacutičiui dalį šių dokumentų, netrukus sužinojo apie jam nenaudingų raštų pasirodymą. Teisme buvo apkaltintas minėtas tarnautojas, tačiau išaiškėjo, kad suklastoti mamranas galėjo visai kitas žmogus – Vaitiekus Dagilis⁸².

Siekdami turtinės naudos, tuščius, neužpildytus dokumentus galėjo klastoti net artimi šeimos nariai. Taip 1551 m. dokumentų klastojimu Vilniaus vietininko teisme Baltramiejus Dovydavičius apkaltino brolių Gabrielių. Tiesa, byla išspestą taikiai, Baltramiejus vėliau atsiėmė kaltinimus broliui. Šiuo požiūriu įdomesnė bajorų brolių Dmitrijaus ir Stepono Sapiegų istorija. 1552 m. sausio pradžioje, dalyvaujant Vilniaus vaivados paskirtam vižui, atliktas brolių ir jų motinos Bagdonos archyvo dalijimas. Iš pradžių raštai nebuvo skaitomi. Vėliau Dmitrijui pasigedus kažkokio „Savickio rejestro“, iš naujo atidžiai skaityti dalijami dokumentai. Tarp Dmitrijaus raštų rasti ne tik du broliui Steponui priklausę dokumentai, bet ir motinos antspauduotas vežiko Demido įkeitimo jai raštas bei dvi tuščios mamranos. Paaiškėjo, kad dokumentus jis galėjo užgrobti per Sapiegienės Luno valdos užpuolimą. Galiausiai susitarus, visi raštai sudėti į atskirus maišus ir dar kartą peržiūrėti po kelių savaičių. Šį sykį Dmitrijaus dokumentų maiše atradus vižo rejestrą, kažkokio kazoko Felikso parodymus dėl žalos, patirtos Stepono žmonėms užpuolus Dmitrijaus žmones, ir dar dvi mamranas, S. Sapiega ėmė kaltinti brolių šmeižtu ir falsifikavimu (*potvar i falšerstvo*), o traukdamas iš brolio maišo tuos dokumentus, juos perplėšė ir šaukė, kad už tai „rankas ir kojas atmuš“⁸³.

Bajorijos dokumentų klastojimo atvejai pavietų teismuose XVI a. pabaigoje. Poreforminėje XVI a. antrosios pusės LDK savarankiškėjančiai bajo-

⁸⁰ MAB RS, f. 16, nr. 73, l. 2, 22, 65.

⁸¹ LM, kn. 255, l. 95v–96

⁸² LM, kn. 264, l. 114–114v.

⁸³ LM, kn. 240, l. 96, 265–266, 287–287v.

rijai vis reikšmingesniais centrais tampa nuo 1566 m. provincijoje pradėję veikti žemės⁸⁴ bei toliau dirbę pilies teismai. Žemės teismai pradėjo veikti nuo 1566 m. pradžios, tačiau išlikusios abiejų teismų knygos dar vėlesnės, todėl Žygimanto Augusto valdymo laikotarpis turimoje medžiagoje atsispindi labai fragmentiškai. Antai seniausia išlikusi Upytės pavieto pilies teismo knyga – 1585–1587 m., žemės teismo – 1569–1570 m., o kita jau tik 1578–1579 m.⁸⁵ Tad nagrinėjant pavietų teismų medžiagą apie privačių bajorijos dokumentų falsifikavimą, nebus griežtai laikomasi 1572 m. datos, bus aptariamas ir vėlesnis laikotarpis.

Kaip minėta, II Lietuvos Statutas bylas dėl raštų klastočių toliau paliko pilies arba valdovo teismų jurisdikcijai. Tačiau ir žemės teismų medžiagoje taip pat fiksuojamos bylos dėl falsifikacijų. Skirtumas tas, kad pilies ir valdovo teismuose dažniausiai, bet anaiptol ne visada, klostotė buvo ieškinių pagrindas, o žemės teismuose jos išryškėdavo kaip šalutinė, nors ir su bylos medžiaga susijusi linija. Keli palygintini atvejai.

1580 m. pavasarį Gardino pilies teisme Jonas Kričevskis su žmona Raina Turaite skundė pilies raštininką Andrių Gnevinskį ir jo žmoną Zofiją Turaitę dėl suklastoto išrašo iš pilies teismo knygų, nes tai leido A. Gnevinskiui laikyti ginčytiną valdą. Apklausus buvusį Gardino pilies raštininką Ivaną Žuką, įsitikinta parašo tikrumu ir, neradus jokių klastotės požymių, ieškinys buvo atmestas⁸⁶. Šiuo atveju ieškinys keltas ne dėl valdos, bet dėl galimos klastotės. Kai 1588 m. Breslaujos pilies teisme buvo sprendžiamas klausimas dėl Daugėliškių laikytojo Tomo Rudaminos negražintų pinigų, jis per savo įgaliotinį teigė, kad pinigus grąžino ir pateikė atsiskaitymo kvitą. Tačiau Breslaujos vaznys Jonas Petravičius šį raštą užprotestavo, nurodydamas, kad dokumentas suklastotas. Taip byla dėl piniginių reikalų peraugo į kvito klastotės bylą⁸⁷. O štai 1585 m. Upytės žemės teisme teisėjas Jonas Vizgirda be užuolankų kaltino Stanislovą Stralkovskį klastojimu: šis padirbęs jo spaudą ir uždėjęs ant rašto⁸⁸. Toks ieškinys dėl klastotės žemės teisme anaiptol ne išimtis.

Taigi abiejų institucijų teismuose keltos bylos dėl įvairių dokumentų ir spaudų klastojimo. Jų gama kur kas platesnė, negu valdovo kanceliarijoje galėjusios pasirodyti klastotės. Tai ne tik įvairūs užrašymai, kvitai ir skolos raštai, bet ir išrašai iš teismų knygų, protestacijos, įgaliojimai ar net šaukimai. Atskira grupė, kaip ir anksčiau, yra

⁸⁴ Šios institucijos darbas, pareigūnų veikla ir panašūs aspektai poreforminėje LDK jau nušviesti istoriografijoje. Platesnį darbų sąrašą žr. D. Vilimas, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemės teismo sistemos formavimasis (1564–1588)*, Vilnius, 2006.

⁸⁵ D. Vilimas, „Upytės pavieto žemės teismo elitas ir žemės teismo kasdienybė (1566–1588)“, *Iš Panevėžio praeities: Upytės žemei 750 metų*, Panevėžys, 2004, p. 77–79.

⁸⁶ LM, kn. 274, l. 127v–128v.

⁸⁷ LM, kn. 278, l. 230.

⁸⁸ *Опись документов Виленского Центрального Архива древних актовых книг, Акты Упитского земского суда за 1585–1587 г. Акты Россиенскаго подкоморского суда за 1595–1566*, [toliau – *Опись документов*], Вильна, 1909, t. 7, p. 65.

tuščios mamranos. Dingus mamranai, lygiai kaip ir pasigedus antspaudo, bajorai, baimindamiesi klastočių, nedelsdami apie tai pranešdavo teismui. Antai 1578 m. spalį Elžbieta Švabaitė Kelpšienė Upytės žemės teisme per savo įgaliotinį Povilą Volčesevičių pranešė, kad Panevėžyje dingo pusės lapo dydžio antspauduota ir jos lenkiškai pasirašyta mamrana⁸⁹. 1594 m. žiemą Vilniaus žemės teismo teisėjaitis Andrius Mlečka suskubo nurodyti, jog Ivanas Čerlenskis pavogė jo mamranas, o iš Stanislovo Dombaskio 3 mamranas pavogė jo Vadaktų dvaro tarnybininkas Petras Mikolajevičius⁹⁰. 1586 m. vasarą Aliona Končaitė Žaltienė netruko pranešti teisme, kad jos posūnis Jurgis, savo raktu atidaręs jos skrynią, pasiėmė ne tik reikalingus įkeitimo, pirkimo raštus, bet ir auksinę signetę. Nors po kurio laiko visa tai jis gražino, pranešimu apsidrausta, nes „nėra žinoma, ar norėdamas pakenkti, ko nors neantspaudavo ta signete“⁹¹.

Iš skundų ir bylų aiškėja pagrindiniai klastočių autoriai. Be pačių bajorų, to nevengė daryti – tiesiogiai ar papirkti – teismų pareigūnai bei pagalbinis šių institucijų personalas. Priešingai negu valdovo kanceliarijos, šie pareigūnai buvo labiausiai kaltinami klastojimu. Jų išmonė buvusi gana įvairi. Antai Upytės pilies teismo raštininkas Mikalojus Stančikovičius galėjo klastoti mamranas. 1578 m. birželį Upytės paseniūnis Ivanas Baka ir pilies teismo teisėjas Stanislovas Radvilavičius nurodė, jog mirus raštininkui M. Stančikovičiui, rašovas Sebastijonas Januševičius pateikė Bakos antspauduotą ir raštininko pasirašytą mamraną, nors apie tokį dokumentą jie neva nieko nežinoję. Be to, juos pasiekė žinios, kad raštininkas išdavė ir daugiau jų antspauduotų ir pasirašytų mamranų⁹².

1596 m. Ukmergės žemės teisme išaiškėjo raštininko papirkimo atvejis. Seniai besitęsiančioje byloje ieškovės Sluščina ir Komarovska kaltino giminaitį Sangušką Koširskį pateikus suklastotą 1541 m. dekretą. Senajame pergamente būta trynimų, įrašytas naujas tekstas, tačiau gana nemokšiskai, nes tarp eilučių dar liko senų raidžių, o daugelyje vietų, kur trintas senasis tekstas, dokumentas buvo netgi apčiuopiamai plonesnis. Bylą ieškovės siekė perduoti pilies teismui ir todėl atliko visus reikalingus procesinius reikalavimus: rodė dokumentą vazniui ir šalims, gavo išrašus iš teismo protokolų. Tačiau papirktas Ukmergės žemės teismo raštininkas Jonas Galaunė į knygas neįrašė visko pažodžiui, todėl byla sąmoningai nebuvo perduota pilies teismui, o atsidūrė Vyriausiąjame Tribunole⁹³.

Dar toliau pažengė Žemaitijos paseniūnis Stanislovas Pukšta Klausgailaitis. 1595 m. vasarą bylą dėl skolos raštų 1500 kapų grašių falsifikavimo iškėlė Vilniaus kaštelionas

⁸⁹ VUB RS, f. 7, nr. 218, l. 376 (1578–1579 m. Upytės žemės teismo knyga).

⁹⁰ *Опись документов*, t. 8, p. 147, 150.

⁹¹ Ten pat, t. 7, p. 144.

⁹² VUB RS, f. 7, nr. 218 (1578–1579 m. Upytės žemės teismo knyga), l. 370v.

⁹³ *Акты, издаваемые Виленскою археографическою комиссиею для разбора древних актов*, t. 32, Вильно, 1907, p. 9–19.

Jeronimas Chodkevičius. Didiko teigimu, klastotę Raseinių žemės teisme, paskatin-tas Žemaitijos paseniūnio S. Klausgailaičio, sukūrė teismo rašovas Grigas Jonavi-čius. Joje bajoras Matisas Sandominskis kaltina didiką negražinus pinigų. Klastotė įrašyta į pilies teismo knygas, ją atnešė Klausgailaičio tarnas, kažkoks Aleksandras, prisistatęs „šiame pasaulyje nebegyvenančio“ Fiodoro Oslanovičiaus vardu. Be to, šį raštą pasirašė keli bajorai. Į bylą įsivėlė ir pilies teismo teisėjas Adomas Dirma, kuris, anot didiko, žinodamas, kad raštas yra falsifikatas, priėmė jį ir įrašė į knygas. Neaišku, ar bijodamas didiko keršto, ar prabilus sąžinei, M. Sandominskis netruko pranešti, kad jis nei pažįstas Oslanovičiaus, nei prisidėjęs prie klastotės. Dar vienoje Trakų pilies teismo byloje keltas ieškinys bajorui Baltramiejui Michnovičiui dėl iš-kirsto gojaus prie Neries. Jame teigiama, kad reikalingą raštą suklastojo pats pilies teismo raštininkas Merkelis Skorulskis⁹⁴. Tačiau tokio fakto tikrumo patvirtinti ne-įmanoma, nes neišliko bylos tęsinys.

Jei pasitvirtintų faktai apie tokį dažną pareigūnų įsipainiojimą į klastočių bylas, jie bylotų buvus nemažą netvarką knygų raštvedyboje, o ir jas saugojant. Nors II Statute teismų knygų apsaugai skirtas IV sk. 11 straipsnis, nurodęs ne tik parinkti tinkamą vietą ir įrengti patalpas, bet ir jas laikyti tvirtose, trimis užraktais užrakin-tose ir užantspauduotose skryniuose, anaiptol ne iš karto ir ne visuose pavietuose buvo įmanoma įvykdyti šias sąlygas. Taip pat nemažai problemų kėlė ikireforminių knygų būklė. Kaip rodo ikireforminio Vilniaus pilies teismo knygų analizė⁹⁵, reikia-mus išrašus buvo sunku gauti ir dėl to, kad bylų įrašai buvo nechronologiškai sudėti į atskirus sąsiuvinius, o ne įrišti į knygas.

Piktnaudžiauti kelią atverdavo kai kurių įrašų išplėšimas ir kitos panašios aplinky-bės. Nuorodų apie trūkstamus bylų lapus paliko XVI a. antrosios pusės Lietuvos Metrikos dalimi buvusių ikireforminių Vilniaus pilies teismų knygų perrašinėtojai⁹⁶, tą patį rodo turimos pavienės XVI a. pabaigos bylos dėl išplėštų pilies teismų knygų lapų. Antai 1579 m. balandį ponas Stretas Tiškevičius, ieškodamas jam reikalingo įrašo Olencų valdai, ikireforminėse Vilniaus pilies teismo knygose aptiko, kad „ta byla yra išplėšta. Nežinau, kas išplėšė, tačiau išplėšta nemažai, nes ne tik tos vienos bylos nėra, bet vienoje byloje pabaigos nėra, o kitoje – pradžios nėra. O tarp tų bylų ir toji byla apie Olencų valdą buvo“⁹⁷. Galiausiai, kaip jau minėta, pavietų teismų raštininkų ir rašovų kompetencija taip pat neprilygo dirbančiųjų ši darbą centre kompetencijai. Apskritai patyrimas sklido iš centro į periferiją, o ne atvirkščiai. Taigi galimybių klastoti, atrodo, buvo daug.

⁹⁴ *Опись документов*, t. 8, p. 251–253, 294.

⁹⁵ J. Kiaupienė, „XVI a. ikireforminio Vilniaus pilies teismo knygos-kopijos Lietuvos Metrikoje struk-tūrinė ir informacinė analizė“, *Lietuvos Metrika. 1991–1996 metų tyrinėjimai*, Vilnius, 1998, p. 36–89.

⁹⁶ LM, kn. 240, l. 254; kn. 260, l. 842v. etc.

⁹⁷ MAB RS, f. 256, nr. 1937.

Klastotės paviėtų teismuose išaiškinamos panašiai, kaip ir valdovo kanceliarijoje. Tyrimą galėjo inicijuoti bajorai, priešingų šalių į teismą pristatytą dokumentą skelbiantys falsifikatu. Galima įtarti, jog dėl tuometinei teisei būdingo raidinio, nuo esmės atitrūkusio teisinių normų traktavimo teismo procese, bajorai siekdavo pasinaudoti pačiu kaltinimo klastojimais faktu. Pavyzdžiui, 1593 m. gruodį, plačiau neaiškindami detalių, klastote pripažinti Jono Rimvydo tėvonijos pardavimo raštą reikalavo Upytės pavieto bajorai Jesmanai. Jiems pavyko atidėti bylą iki tikslesnio išsiaiškinimo⁹⁸. Vis dėlto tokie atvejai daugiau išimtys. Labiau buvo įprasta, paskelbus dokumentą klastote, pateikti rimtus argumentus, kad esama išorinių ir vidinių originalaus dokumento neatitikimo požymių.

Lengviausiai nustatomi, net ir plika akimi pastebimi originalo pataisymai. Kartais juos taisydavo iš tiesų primityviai ir nereikėdavo net diplomatikos specialisto atidesnio žvilgsnio. Platesnių komentarų nereikalingas 1594 m. atvejis yra Upytės žemės teismo knygoje dėl Mikalojaus Jovaišos ir Andriaus Mlečkos sandorio. M. Jovaiša, pirkdamas valdas, turėjo sumokėti 730 kapų. Kadangi sudarant sandorį dalyvavo ne pats Mlečka, o jo patikėtinis Motiejus Eigirdas, jis buvo paprašytas pateikti raštišką Mlečkos įgaliojimą. Jame pastebėti netiksliai užrašyti perduodamų kaimų pavadinimai. Paklausus, ar nėra kito įgaliojimo, M. Eigirdas atsakė tokį turįs ir išėjo iš patalpos. Po kurio laiko sugrįžęs pateikė neva naują įgaliojimo raštą. Iš tiesų tai buvo senasis įgaliojimas, tik jame labai aiškiai buvo matyti, jog anksčiau įrašytas žodis „Dauknėnai“ buvo išskustas, o jo vietoje įrašyta „Dautučiai“. M. Jovaiša atsisakė tą sykį sumokėti pinigų ir atidėjo sandorį⁹⁹.

Falsifikatais pripažįstami netiksliai datuoti, suklastotais antspaudais, parašais ir pan. dokumentai. Antai 1588 m. birželį „neteisingai surašyti“ ir dėl to suklastotais paskelbti vaznio šaukimai dėl Jokūbo Mongudo žmonos skundo dėl negražintos skolos¹⁰⁰. Rimtų ir pagrįstų įtarimų kėlė įrašytos netikslios datos. 1594 m. rudenį vėl vaznio šaukime dėl Vilniaus žemės teisėjo Mikalojaus Belozaro padarytų sumušimų pastebėta „suklastota“ lapkričio 25 d. data¹⁰¹ tapo pagrindu atmesti tokį dokumentą.

Naujų duomenų, kaip įrodinėdavo dokumentą esant klastote dėl sufalsifikuoto parašo ir antspaudo, duoda 1588 m. Karūnos žemionių Bankovskių iškelta byla Kauno pavieto žemioniui Petruui Janiškiui. Lenkai kaltino kaunietį suklastojus kvitą, kuriuo Janiškis neva sugražinęs 150 kapų grašių tada jau numirusiam Bankovskių giminaičiui Mikalojui Bankovskiui. Ieškinyje teigiama, kad kvitas surašytas visai „ne teismo institucijoje“ ir mirusiojo parašas bei antspaudas suklastoti. Pagrįsdami savo kaltinimus, lenkai pateikė net keturis išrašus iš Sieradžiaus pilies teismo knygų. Viename jų

⁹⁸ *Опись документов*, t. 8, p. 234.

⁹⁹ Ten pat, p. 179.

¹⁰⁰ Ten pat, p. 40.

¹⁰¹ Ten pat, p. 219.

1580 m. mirusio M. Bankovskio kaimynai liudijo, kad jis nuo jaunų dienų tarnavo LDK kariuomenėje, o 1570 m. grįžo į tėvoniją, kur 1571 m. liepą Vidzine ir mirė. Palaidotas po dviejų savaitių Lasko Didžiojoje bažnyčioje. Laidotuvių metu, anot liudytojų lenkų, ant karsto buvo sudėti popieriuje išpiešti herbai, tarp kurių buvo jo tėvo Grifo herbas. Taip pat jie tikino, jog M. Bankovskis antspauduodavo tik raudonu vašku, beje, nors ir menkai mokėjo rašyti, visada pats pasirašydavo dokumentus. Tiesa, jo braižas, anot lenkų, buvęs ne itin aiškus (*nie cudne było*). Rimtu argumentu turėjo tapti lenkų pastebėtas faktas, kad Janišchio kvitą M. Bankovskis pasirašė rug-sėjį, nors jau liepą turėjo būti miręs.

Kauno pavieto žemionis P. Janiškis nesutiko nė su vienu lenkų liudytojų parodymu. Pagrindinis jo kontrargumentas buvo tai, kad tie parodymai neva išgauti „už dovanas“. Antraip patys M. Bankovskio kaimynai būtų atvykę ir stoję prieš teismą. Be to, tariamai suklastotas kvitas galiojo ilgą laiką ir niekas jo neužginčijo¹⁰². Kaip ir reikėjo tikėtis, byla dėl jos painumo buvo atidėta, tačiau galutinio jos sprendimo teismo knygoje nepavyko rasti. Taip ir neaišku, kuri šalis buvo teisi, o kuri sakė netiesą.

Geriau savo tiesą įrodinėti 1586 m. sekėsi Upytės pavieto bajorams Cherubinui Revuskiui ir Laurynui Rokickiui. Jų pateikti įrodymai, kad 1569 m. balandį jiems svarbiame dokumente figūruoja jų žmonų motina Ona Sologubaitė, kuri tuo metu iš tiesų jau buvo mirusi, tapo pagrindu raštą pripažinti klastote ir jį anuliuoti. Be to, teismo sprendimas, kad raštas suklastotas, buvo pagrįstas ir tuo, kad dokumento išrašo ieškojimas nebuvo sėkmingas. Anot žemės teismo teisėjo Jono Mlečkos, po kruopščių paieškų nurodyto dokumento nerado, tad „taip pat ir išrašų iš tų knygų niekam neduodu, todėl yra mano gerai prižiūrimos ir saugomos“¹⁰³. Kaip matyti, ši sykį pakako ieškovų argumentų ir byla buvo baigta. Kažkodėl nesiimta jokių papildomų tyrimų išaiškinti klastotės autorius.

Beje, J. Mlečkos žodžiai galėjo reikšti, jog gerėja raštvedybinė pavietų teismo knygų būklė. Tai irgi turėjo padėti mažinti klastojamų dokumentų skaičių. Gan svarbi raštvedybos tvarkos aspektu, taip pat dėl istoriografijoje diskutuojamos „knygų“ sąvokos yra 1586 m. valdovo sekretoriaus Kristupo Dzeržko iškelta byla Trakų pilies teismo pareigūnams dėl išduoto suklastoto išrašo¹⁰⁴. Tokį išrašą 1584 m. žemionių Jono Sulimo ir Adomo Komparskio prašymu išdavė Trakų pareigūnai – vietininkas Martynas Kozanovskis ir pilies raštininkas. Išrašė minima, kad 1578 m. vasarą, dalyvaujant Trakų vietininkui, pilies teisėjui ir raštininkui, K. Dzeržko dėdė, Trakų pakamaris Andrius Dzeržkas paliko seseriai 12 000 kapų grašių. Valdovo sekretorius įtarė, kad iš tiesų viskas buvo surašyta „ne prie ankstesnių pareigūnų, bet prie vietininko Kozanovskio“, kadangi įrašas „įrašytas ne pagal paprotį ir pareigybinius reikalavimus,

¹⁰² VUB RS, f. 7, nr. 28 (1588–1590 m. Kauno žemės teismo knyga), l. 31, 192v–200.

¹⁰³ *Опись документов*, t. 7, p. 158.

¹⁰⁴ LM, kn. 279, l. 350v–355.

netvarkingai“. Štai kaip jis suprato netvarką: anot K. Dzeržko, ant popieriaus, veikiausiai Komparskio ranka, surašyta minutė, tai yra juodraštinis lapas, nebuvo įrišta, o tik įdėta į teismo knygas.

Tiesai išsiaiškinti 1586 m. Trakų vaivada Jonas Hlebavičius į valdovo teismą pristatė Trakų pakamario Bagdono Oginskio užantspauduotas pilies teismo knygas. Jose ir rasta minėta minutė, kurioje „ant popieriaus lapo užrašytas Andriaus Dzeržko užrašymas“. Svarbiausia, ir tai pabrėžta, jog „minutė į knygas neįrišta, bet kaip laisvas lapas [įdėta] ir ne pagal dienas ir mėnesius [įdėta] netvarkingai, tai yra ne tarp 1578 m. rugpjūčio 7 dienos bylų, o tarp tų pačių 1578 m. rugpjūčio 3 d. bylų“. Todėl K. Dzeržko teigimu, visas šis reikalas išgalvotas, juolab, kad netrukus visų savo reikalavimų, tiesa, kaip paaiškėjo iš vėlesnės bylos, K. Dzeržko papirktas, išsižadėjo vienas iš bajorų – J. Sulima. Tačiau į pastarąjį faktą nebuvo atkreiptas reikiamas dėmesys, o karaliaus sekretoriaus reikalavimu toliau tęsta byla dėl išrašo klastotės.

Tad valdovo nurodymu į teismą pasiaiškinti atvyko Trakų pareigūnai. M. Kozanovskis paaiškino, jog minutė, pagal kurią išduotas išrašas, saugota teismo knygoje, sudėtose į užrakintą skrynią. Išduodant išrašą, raštininkas Laurynas Rizgorskis nedalyvavo, tad išrašą, su vietininko žinia, pasirašė rašovas Stanislovas Petravičius. O kada ir kaip ta minutė pateko į knygas, vietininkas negalėjo pasakyti. Visa tai patvirtino į valdovo teismą atvykę ir L. Rizgorskis bei jo rašovas: „O kadangi toji minutė buvusi tarp lapų netvarkingai įdėta, ne pagal eilę, ir neįrišta, taip ją po senovei tose knygoje ir paliko“. Žodžiu, paaiškėjo, kad procedūriniai reikalavimai išduodant išrašą nebuvo pažeisti.

Nors vėliau byloje išsiaiškėjo K. Dzeržko gudravimai gauti mirusio giminaičio palikimą, nagrinėjant išrašo teisėtumo klausimą, valdovas priėmė gal ir kiek netikėtą sprendimą. Didžiausią įtaką nutarimui padarė tai, kad minutė nebuvo įrišta ir netinkamai, ne pagal tvarką įdėta¹⁰⁵. Todėl tiek toji knygoje rasta minutė, tiek ir išrašas anuluoti, metrikanto žodžiais tariant, „paversti į nieką ir niekur neturės jokios galios“.

Ši K. Dzeržko iškelta ir laimėta byla dėl išrašo galimos klastotės atskleidė įdomių faktų. Matyti, kad vis labiau stengtasi deramai saugoti deponuotas teismų knygas: jos iš tiesų, vadovaujantis Statuto nurodymais, antspaudojamos, laikomos rakinamoje skrynioje, o prireikus pristatomos ir peržiūrimos su pavieta pareigūnų žinia. Taip pat akcentuojamas raštvedybos tvarkingumas: bylos turėjo būti surašomos iš juodraščių, eilės tvarka, laikantis chronologijos, vėliau, matyt, atskiri sąsiuviniai įrišami į knygas, kurios atiduodamos saugoti. Kaip tik struktūrinio eiliškumo nebuvimas ir jų neįrišimas tapo pretekstu juodraščių ir išrašų laikyti klastotėmis ir juos anuliuoti. Tad peršasi mintis,

¹⁰⁵ LM, kn. 279, l. 355: „противко звычайо посполитому на цедуле албо на карте не интролигованой и не в порядку пристойном водлуг звыклости записыванья в книгах врядовых знашла ся. С чого не певность тоє справы ясне показала.“

jog, skirtingai nuo XVI a. ikireforminės pilies teismų knygų raštvedybos, kur chronologinis įrašų eiliškumas buvo aiškiai sutrikęs¹⁰⁶, poreforminių knygų padėtis turėjo iš esmės pasikeisti. Tai savo ruožtu bylotų apie poreforminių knygų, suvokiamų tikraja šio žodžio prasme, o ne sąvokos lygmeniu, tvarkymą. Be abejo, daryti tokias plačias išvadas remiantis vien šiuo nedideliu teisminiu epizodu būtų pernelyg drąsu. Šiuos hipotetinius samprotavimus paneigti ar pagrįsti bus galima tik nuosekliai išnagrinėjus išlikusias pačias poreformines žemės ir pilies teismų knygas. Tačiau ši byla svarbi tuo, kad parodo, kokio pavietų teismų raštvedybos modelio tada buvo siekiama. Jei taip ir nebūdavo visuomet, nutarimas priimtas remiantis nuostata „kaip turi būti“.

Išvados

XVI a. LDK didėjant rašytinio dokumento reikšmei, dokumentui tampant svarbiu teisinių įrodymų pagrindu, gausėjo ir falsifikacijų (klastočių). Remiantis išlikusia amžininkų informacija, užfiksuota teismų bylų medžiagoje, Lietuvos Statutais, matyti, kad tada falsifikatais laikyti iš dalies (interpolicijos būdu) suklastoti raštai, apgaule ar per prievartą priimti dokumentai (korupciniai bei koliziniai raštai), taip pat neteisingai surašyti, turintys netyčinių klaidų raštai.

Suklastoti dokumentai būdavo surašomi ir išduodami bajorams tiek LDK, tiek pavietų teismų kanceliarijose, tiek pagaminami privačiose raštinėse. Skirtumas tas, kad LDK kanceliarijoje tokių dokumentų buvo kur kas mažiau. Čia kartais būdavo išduodami korupciniai, koliziniai ar netyčinių klaidų turintys dokumentai. Galimybės klastoti LDK kanceliarijoje lėmė bendrosios tendencijos. Žygimanto Senojo laikais – nepreciziška kanceliarijos veikla, LDK kanclerių neveiklumas, menka kontrolė bei palyginti retas valdovo rezidavimas LDK. Panaudojus griežtesnes prevencines priemones: sugriežtinus raštvedybos kontrolę – įdiegus raštininko priesaiką ir papildomą dokumentų apsaugą, – „falsifikatų krizė“ XVI a. ketvirtajame-penktajame dešimtmėčiais atslūgo. Žygimanto Augusto laikais įvyko tokie svarbūs pokyčiai valstybės vidaus gyvenime, kaip 1564–1566 m. teismų reforma, buvo priimtas II Lietuvos Statutas, tad kanceliarijos darbo tvarka daugeliu aspektų gerėjo. Tačiau, kita vertus, vis didėjanti dokumentų reikšmė objektyviai sąlygojo, kad ir nežymų, klastočių nykimą.

Privačiai klastodama dokumentus, bajorija dažnai griebdavosi prievartos ir apgaulės, „pataisydavo“ originalus, interpoliacijos būdu įrašydavo ar išskusdavo reikiamus įrašus. Tokie klastojimo būdai praktiškai vienodai taikyti per visą XVI a. Padirbinėjami labai įvairūs dokumentai: skolos raštai, žemės valdų ar dvarelių duotys, dovanojimai ir pan. Klastočių tikslai irgi vienodi visą laikotarpį: siekis neteisėtai praturtėti, pasisavinti žemes, pinigus ar kitą nekilnojamąjį, rečiau kilnojamąjį turtą. Tačiau XVI a.

¹⁰⁶ Apie tai plačiau: J. Kiaupienė, *op. cit.*, p. 46 ir kt.

pirmojoje pusėje tokios veiklos iniciatoriai dažnai būdavo didikai ir bajorai, o klastotes kurdavo jų raštininkai ir djakai. Nuo amžiaus vidurio tarp atskleistų klastočių iniciatorių didikų jau nematyti.

Klastotes nustatydavo ir jas anuliudavo teismai. Tačiau išlikusi teismų bylų medžiaga slepia nemažai subjektyvumo. Ne visuomet turint išsamią informaciją apie klastotės bylos eigą, taip pat atsižvelgiant į tai, kad amžininkų pateikiamuose pasakojimuose gali slypėti tiek naracinė apgaulė, tiek apsimestiniai, nepagrįsti kaltinimai, perdėtos baimės, gauti šio tyrimo rezultatai yra daugiau apibendrinamojo pobūdžio, jie atskleidžia tik kai kurias tendencijas.

Possibilities of Forgery of Gentry Documents in the Grand Duchy of Lithuania in the Sixteenth Century

Raimonda Ragauskienė

Summary

This article investigates the possibilities of forgery of gentry documents in the GDL in the sixteenth century. The study is based on the contemporary information recorded in the documents of law courts and the Lithuanian Statutes. Litigation materials contain much subjectivity. The extant data dealing with forgery cases are not always definitive, and accounts of contemporaries are full of narrative tricks, false and groundless accusations, and excessive fear. Therefore, the obtained results are rather general, revealing separate tendencies.

In the sixteenth century counterfeits were partially forged (by interpolation) records, documents received by trick or extortion, (unauthorised or unsubstantiated letters), as well as wrongly written and containing inadvertent errors. Forged documents were compiled and issued to the gentry by the chancery of the GDL, the chanceries of povet law courts and produced by private chanceries.

Such documents of the GDL chancery were considerably fewer, and the possibilities of forgery were conditioned by the general tendencies – loose activity of the chancery, inefficiency on the part of the chancellors, and lax control. During the rule of Sigismund the Old the activity of the chancery was adversely affected by the ruler's rare visits to Lithuania.

On the other hand, in the sixteenth century preventive precautionary measures were taken as curbs on forgeries, the control of record keeping was tightened, the scribe's oath was introduced, and document protection was better organized. In many

respects the activity of the GDL chancery was improved after the law court reform of 1564–1566 and the adoption of the Second Lithuanian Statute.

Privately forging documents the gentry resorted to coercion and trickery, ‘correction’ of the originals, interpolation or erasure of appropriate inscriptions. These ways of forgery were practiced during the whole sixteenth century, and various documents could be forged: promissory notes, endowments of possessions and estates, etc. The aims of making fake documents were the same throughout the entire period: to make a fortune by unlawful means, to appropriate land, money, or some other immovable property and less frequently movables. In the first half of the sixteenth century the initiators of such activities were noblemen and gentry, and their ideas were translated into actions by their scribes and dyaks. Noble initiators of disclosed forgeries could not be found after the middle of the century. Forgeries were identified and invalidated by law courts.